

ARTVİN ÇORUH
ÜNİVERSİTESİ
2007

AKADEMİK-US

İlahiyat Araştırmaları Dergisi

1578

1578

AKADEMİK-US
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl/Year: 2022 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: 2
e-ISSN: 2602-3253

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Artvin Coruh University Faculty of Divinity
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ (Dekan / Dean)

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Kerime CESUR

Yazı İşleri Müdürü

Arş. Gör. Halil ARSLAN

Editörler Kurulu / Editors Board Dr. Öğr. Üyesi Kerime CESUR Arş. Gör. Halil ARSLAN Arş. Gör. Sema Nur UZUN	Editör Yardımcıları / Assts. Editor Dr. Öğr. Üyesi Mehdi CENGİZ Dr. Öğr. Üyesi İsmail KURT
Çeviri / Translation Dr. Öğr. Üyesi Mehdi CENGİZ Dr. Öğr. Üyesi İsmail KURT Arş. Gör. Sema Nur UZUN	Sayfa Düzenleme & Kapak Tasarımı / Page & Cover Design Kapak tasarımında kullanılan filigran Prof. Dr. Bilal SEZER'e aittir.

dergipark.gov.tr-akademik-us
Artvin Çoruh Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Hopa / ARTVİN
akademikus@artvin.edu.tr-0466 215 10 77

Akademik-US yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazılar, yazarlarının yeniden yayımlama hakkı hariç, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz. Hakemler her yılın ikinci sayısında, birinci ve ikinci sayının hakemleriyle birlikte yayımlanır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ
Recep Tayyip Erdoğan Ün.

Prof. Dr. Casim AVCI
Marmara Ün.

Prof. Dr. İ. Hilmi KARSLI
Yıldırım Beyazıt Ün.

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
Ankara Ün.

Prof. Dr. Ali AYTEN
Marmara Ün.

Prof. Dr. Mehmet ÖZŞENEL
Marmara Ün.

Prof. Dr. Adnan KOŞUM
Süleyman Demirel Ün.

Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ
Recep Tayyip Erdoğan Ün.

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ
Trakya Ün.

Prof. Dr. Mevlüt KAYA
Ondokuz Mayıs Ün.

Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR
Uşak Ün.

Prof. Dr. Ali KARATAŞ
Sakarya Ün.

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS / المحتويات

Makaleler

1- Deizm, Din ve Toplumsal Değişme İlişkisi: Sekülerleşme Eksenli Kuramsal Bir Analiz

The Relationship between Deism, Religion and Social Change: A Theoretical Analysis Based on Secularization

Doç. Dr. Ali BALTACI

1-23

2- Sa'dî Şîrâzî'nin Bağdat Mersiyesi'nde Kur'ân ve Hadisten Yapılan İktibasların Edebî Açıdan Değerlendirilmesi

Literary Evaluation of Quotations from the Qur'anand Hadith in Sa'di Shirazi's Baghdad Elegy

Dr. Öğr. Üyesi Nasseruddin MAZHARİ

25-41

3- Süveyd b. Sâmit'in Hayatı ve Kişiliği

The Life and Personality of Suveyd b. es-Samit

Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ

43-62

Kitap Değerlendirmesi

1- *Er-Reddu ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, Zındıklara ve Cehmiyye'ye Reddiye, Ahmed Bin Hanbel, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020, 134 sf.)

Refusal to the Heretics and the Jahmiyya, by Ahmed B. Hanbel (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020, 134 pp.)

Değerlendiren / Reviewed by

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet AYDIN

63-65

YAYIN İLKELERİ

YAYINCI

Akademik-Us (Artvin oruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi), yılda iki kez (Aralık- Haziran) yayımlanan hakemli bir dergidir.

KAPSAM

Akademik-Us dinî araştırmalar alanında hazırlanan akademik çalışmaları yayımlar. Alanlar şu şekilde sıralanabilir: Temel İşlam Bilimleri: Tefsir, Hadis, Kelam, İşlam Hukuku, İşlam Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf, Arap Dili ve Edebiyatı. Felsefe ve Din Bilimleri: İşlam Felsefesi, Din Felsefesi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi, Dinler Tarihi, Mantık. İşlam Tarihi ve Sanatları: İşlam Tarihi, İşlam Sanatları Tarihi, Türk-İşlam Edebiyatı, Dini Musiki. Din Kültürü ve Ahlk Bilgisi Eğitimi.

YAYIN DİLİ VE NİTELİğİ

Derginin yazı dili Türkçe'dir. Ayrıca Arapça ve İngilizce bilimsel çalışmalar da yayımlanır. Diğer dillerdeki çalışmalara Yayın Kurulu karar verir.

Makalelere 150-180 kelime arasında Türkçe-İngilizce-Arapça zet, İngilizce-Arapça zetin üzerinde İngilizce-Arapça başlık, en fazla beşer kelime olmak üzere Türkçe-İngilizce-Arapça anahtar kelime ve makale sonuna "Kaynakça" eklenmeli ve İSNAD atıf stilinde hazırlanmalıdır.

Yazılar en fazla 10.000 kelime/30 sayfa olmalıdır.

Dergide yayımlanacak makaleler, alanında katkı sağlayan zgn ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca eviri (yazarından ve yayıncı kuruluşundan izin alınmak koşuluyla) sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri de kabul edilir. Makale ve eviri türü dışındaki yazıların yayımlanmasına dergi yayın kurulu karar verir.

Kitap kritiği türlerinde en az doktora eğitim sürecinde olan araştırmacıların çalışmaları değerlendirmeye kabul edilmektedir.

Yayımlanan alışma, daha önce sunulan bir tebliğ ise ya da yazı tezden üretilmişse çalışmada bu durum mutlaka belirtilmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yayım ve yazım ilkelerine uymayan yazılar değerlendirmeye alınmaz.

MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar editörün ön incelemesinden sonra Yayın Kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir.

Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu cevap gelmesi durumunda yazının yayımlanmasına karar verilir. İki hakemin olumsuz görüş bildirmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Bir olumlu, bir olumsuz görüş bildirilmesi durumunda, Yayın Kurulu raporların içeriğini dikkate alarak ya üçüncü bir hakeme gönderme ya da reddetmeye karar verebilir.

Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında belirtilen düzeltmelerin yapılması için makale yazarına iade edilir. Düzeltmelere yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör tarafından kontrol edilerek yazının yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

İNTİHAL TESPİT POLİTİKASI

İntihal tespitinde kullanılan özel bir program aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

TELİF HAKKI VE HUKUKİ SORUMLULUK

Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

Yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi Yayın Kuruluna aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları AÇÜ İlahiyat Fakültesi'ne aittir. Yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı AKADEMİK-US Dergisi'ne devredilmiş sayılır.

ATIF VE REFERANS SİSTEMİ

Dergimiz 3. Cilt 1. sayı itibariyle İsnad Atıf Sistemine geçmiştir. Makalelerin İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Makaleler için kılavuz İSNAD ATIF SİSTEMİ (2. Edisyon) <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19311> adresinden indirilebilir.

YAZIM İLKELERİ

1. Yazılar, Word dosyası olarak yazar ismi olmaksızın gönderilmelidir.
2. Telif ve çeviri makaleler, Türkçe, İngilizce ve Arapça özet eklenmiş bir şekilde sisteme yüklenmelidir. Özetler en az 150 en fazla 180 kelime olmalıdır.
3. İngilizce-Arapça özetin üzerinde İngilizce-Arapça başlık, en fazla beşer kelime olmak üzere Türkçe-İngilizce-Arapça anahtar kelime eklenmelidir.
4. Yazılar en fazla 10.000 kelime/30 sayfa olmalıdır.
5. Telif ve çeviri makalelerde GİRİŞ özetlerden sonra yeni bir sayfada başlamalı, her makaleye Dergi tarafından oluşturulan makale künyesi yazar tarafından eklenerek gönderilmelidir.
6. Makale değerlendirmesi, kitap değerlendirmesi, bilimsel toplantı değerlendirmeleri ve doktora tez özetlerine, sisteme yüklenmeden önce şablon künye eklenmelidir.
7. Son aşamaya gelen makalenin başlığının hemen altında makale yazarının unvanı, adı-soyadı, kurumu, branşı, e-posta adresi ve ORCID nosu yer almalıdır.
8. Yazıların sonuna KAYNAKÇA (BAŞLIK BÜYÜK HARFLERLE) eklenmeli ve yeni sayfadan başlamalıdır.
9. Biçim: Metin kısmı Palatino Linotype yazı tipi, 10 punto, başlıklar GİRİŞ, SONUÇ, KAYNAKÇA hariç küçük harf ve bold olarak, metnin tamamı 1,2 satır aralıkla, önce ve sonra 6 nk ve her iki yana yaslı olmalıdır.
10. Ana ve alt başlıklar ondalık sistem düzeninde, rakam ve sonrasında nokta kullanılarak manuel oluşturulmalıdır. Başlık numarası ile başlığın ilk harfi arasında bir boşluk bırakılmalıdır.
11. Paragraf girintisi soldan 1 cm olarak ayarlanmalıdır.
12. Dipnotlar ise tek satır aralıkla, 8 punto, önce ve sonra 0 nk ve her iki yana yaslı olmalıdır.
13. Gönderilen yazılar; A4 kağıdın üst ve sol 2,5; alt ve sağ 2 cm boşluklu olmalıdır.
14. Üst bilgi ve Alt bilgi 1,1 cm ölçüsünde olmalıdır.
15. Dergimiz 3. Cilt 1. sayı itibariyle İsnad Atıf Sistemi'ne geçmiştir. Makalelerin İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir.
16. Makaleler için kılavuz <https://www.isnadsistemi.org/guide/> adresinden indirilebilir.
17. Makalelerdeki Türkçe kelimeler için TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır. (TDK Yazım Kılavuzu) bakınız.

İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19311>

Makale Word Yazım Şablonu <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19306>

Kitap Değerlendirmesi Word Yazım

Şablonu <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19309>

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Haziran 2022, 5/2, 1-23.

Geliş Tarihi: 23.03.2022 Kabul Tarihi: 05.05.2022

BU MAKALE GERİ ÇEKİLMİŞTİR: Deizm, Din ve Toplumsal Değişme İlişkisi: Sekülerleşme Eksenli Kuramsal Bir Analiz¹

Ali BALTACI

Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Associate Prof., Artvin Coruh University Faculty of Theology

Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Religious Sciences

Artvin/Türkiye

dralibaltaci@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2550-8698>

Öz

Anahtar Kelimeler:

THIS ARTICLE HAS BEEN WITHDRAWN: THE RELATIONSHIP BETWEEN DEISM, RELIGION AND SOCIAL CHANGE: A THEORETICAL ANALYSIS BASED ON SECULARIZATION

Abstract

Keywords:

وقد تراجعت هذه المادة: العلاقة بين الربوبية والدين والتغيير الاجتماعي: تحليل نظري قائم على العلمنة

الملخص

الكلمات المفتاحية :

GİRİŞ

Bu makale yazarın isteği üzerine yayın kurulunca geri çekilmiştir.

This article was withdrawn by the editorial board at the request of the author.

تم سحب هذه المقالة من قبل هيئة التحرير بناء على طلب المؤلف.

KAYNAKÇA

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Haziran 2022, 5/2, 25-41.

Geliş Tarihi: 08.11.2021 Kabul Tarihi: 27.12.2021

Sa'dî Şîrâzî'nin Bağdat Mersiyesi'nde Kur'ân ve Hadisten Yapılan İktibasların

Edebî Açıdan Değerlendirilmesi

Nasseruddin MAZHARİ

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

University of Karamanoğlu Mehmetbey Faculty

Arabic Language And Eloquence

Karaman/Türkiye

nasirmezheri11@gmail.com ORCID: 0000-0002-9914-7752

Öz

Sa'dî Şîrâzî, Fars edebiyatının önde gelen şâirlerindedir. Farsçanın yanı sıra yüzlerce Arapça şiiri bulunan şâirin Arapça kaleme aldığı Bağdat Mersiyesi'nin şiirleri arasında müstesna bir yeri vardır. Yalnızca Fars ve Arap edebiyatında değil, İslâmî ilimlerde de derin bilgiye sahip olan Sa'dî Şîrâzî'nin eserlerinde sık sık Kur'ân âyetleri ve hadis rivayetlerinden yapılan iktibaslarla karşılaşmak mümkündür. Bunda Nizâmiye Medresesi'nde aldığı eğitimin etkisi yadsınmaz. Şiirlerinde belagatın neredeyse bütün inceliklerine yer veren Sa'dî, iktibas sanatını da herkes tarafından kabul gören bir ustalikle kullanmaktadır. Bu edebî ve belagî inceliğin izlerine şâirin Bağdat Mersiyesi'nde de rastlanmaktadır. Sa'dî Şîrâzî tarafından kaleme alınan bu kaside tarihî değerinin yanı sıra, dokunaklı bir muhtevaya sahip olan uzun bir mersiyedir. Bu makalede ilk olarak "iktibas" teriminin tanımı üzerinde kısaca durulmuş, sonrasında Bağdat Mersiyesi'nde Kur'ân âyetlerinden ve hadis rivayetlerinden yapılan iktibaslar tespit edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî Şîrâzî, Bağdat Mersiyesi, Kaside, Şiir, İktibas.

Literary Evaluation of Quotations from the Qur'an and Hadith in Sa'di Shirazi's Baghdad Elegy

Abstract

Sa'di Shirazi is one of the leading poets of Persian literature. The poet, who has hundreds of Arabic poems in addition to Persian, has an exceptional place among the poems of Baghdad Elegy, which was written in Arabic. It is possible to frequently encounter quotations from Qur'anic verses and hadith narrations in the works of Sa'di Şîrâzî, who has deep acquis not only in Persian and Arabic literature, but also in Islamic sciences. The influence of the education she received at the Nizamiye Madrasah in this is undeniable. Sa'dî, who includes almost all the subtleties of rhetoric in her poems, uses the art of quotation with a mastery that is accepted by everyone. These literary subtleties are also found in the poet's Baghdad Elegy. Written by Sa'dî Şîrâzî, this ode is a long elegy with a touching content as well as its historical value. In this article, firstly, the definition of the term "quotation" was briefly emphasized, then the quotations made from the Qur'anic verses and hadith narrations in the Baghdad Elegy were determined and evaluated.

Keywords: Sa'di Shirazi, Bagdat Elegy, Ode, Poem, Quotation.

نظرة أدبية لاقتباسات السعدي الشيرازي من القرآن والحديث في مرثيته لبغداد

ملخص

سعدي شيرازي هو أحد الشعراء البارزين في الأدب الفارسي و له المئات من الأشعار العربي إضافة إلى أشعاره الفارسية. و مرثية بغداد لها مكانة خاصة بين أشعاره العربية. و بجانب وقوفه على اللغة العربية و الفارسية أنه كان عالما و واقفا في العلوم الإسلامية المتداولة في زمانه، و لهذا نستطيع أن نرى في أشعاره الكثير من الإقتباسات من آي القرآن و الأحاديث النبوية و النصوص الدينية. وهذا الفضل راجع أيضا إلى المدرسة النظامية في بغداد التي تخرج فيها. و قد استخدم السعدي الشيرازي فن الإقتباس في أشعاره باتقان تلقاه أهل العلم و الأدب بالقبول. و من الممكن أن نرى هذه الرقة و الدقة في أسلوب الإقتباس في مرثية بغداد أيضا. وهذه القصيدة التي كتبها السعدي الشيرازي في رثاء بغداد طويلة ذات محتوى مؤثر بالإضافة إلى قيمتها التاريخية. في هذه المقالة تم الكلام بإيجاز عن تعريف مصطلح الإقتباس وبعده تم تحديد و تقييم الإقتباسات من الآيات و الأحاديث في مرثيته القيمة.

الكلمات المفتاحية: سعدي شيرازي، مرثية بغداد، القصيدة، الشعر، الإقتباس

GİRİŞ

Edebî metinlerin birbirlerinden şekil, muhteva, telmih, teşbih ve diğer edebî açılardan etkilenmeleri pekâlâ muhtemel ve doğaldır. Tarih boyunca sonradan gelen nesiller muhteva ve üslup bakımından kendinden önceki nesillerin ortaya koyduğu edebî metinlerden etkilenmiştir. “Sa’dî de bu durumdan müstesna değildir. Çünkü kendisinden daha önce kullanılmış lafzi üslup ve tabirleri alıp kullanmada bir beis görmemiştir”.¹

Bu bağlamda Kur’ân’ın ve hadis metnlerinin edebî üslup ve muhtevanın yanı sıra edebi açıdan çok özel bir yere sahip oldukları bilinmektedir. Bazı hadis rivayetlerinde de bu edebî inceliğin izlerine rastlanır. Bu yüzden Kur’ân âyetleri ve *cevâmiu’l-kelim* türü veciz hadis metinleri, edebî metinler içerisinde iktibas edildiğinde satırların arasından rahatlıkla seçilebilmekte ve belirgin bir fark yaratmaktadır. Mustafa Sâdık er-Rafî (ö.1937/1355) bu konuda kanaatini şöyle açıklamıştır: “Kur’an’ı Kerim’in tamamı mucize olduğu gibi bir âyeti veya âyetinin bir parçası da mucizedir. Kur’an’ın dili bir ışığa benzer, bu ışığın bütünü ve parçaları aynı kaynaktandır; dolayısıyla her bölümü dikkat çekicidir. Dili kapalılıklardan arındıran ve göz alıcı hâle getiren de yine Kur’an’ı Kerimdir”.² Kur’an’daki edebi üslubun etkileyici olması hasebiyle değişik milletler ve dillere mensup Müslüman şâirler, Kur’an ve hadis rivayetlerine sadece kutsal metin ve öğreti gözü ile bakmamış, bu iki kaynağın sanatsal yönlerinden de azami derecede istifade etmişlerdir.³ Bu bağlamda Şîrâzî’nin gerek Farsça gerekse Arapça şiirlerinde Kur’an ve hadis rivayetlerinin etkisini açık bir şekilde görmek mümkündür. Bunda onun Bağdat’ta eğitim görüp vaizlik yapması ve Müstansırıyye Medresesi’nde müderrislik yapmasının payı büyüktür.⁴ Dolayısıyla Sa’dî’nin Kur’an ve hadisi metinlerini eserlerinde büyük bir ustalıkla kullandığı ifade edilebilir. Sa’dî’nin Kur’an ve hadislerden yaptığı iktibaslar sadece Arapça şiirlerine mahsus olmayıp, Farsça şiirlerinde bunun örneklerini görmekteyiz. Onun Farsça şiirlerindeki sanatsal ve edebî incelikler hakkında değişik dillerde, özellikle de Farsça dilinde çok sayıda akademik makale ve kitap kaleme alınmış, eserleri enine boyuna incelemeye tabi tutulmuştur.

Sa’dî Şirazi’nin Arapça yazdığı şiirlerin de sayısı hayli fazladır. Şâirin tüm Arapça şiirlerindeki lafzî ve manevî iktibaslarını konu edinmek bu makalenin hacmini aşacağından, biz burada Bağdat Mersiyesi’nde Kur’an ve hadislerden lâfzî olarak iktibas ettiği örneklerle değineceğiz. Bu çalışmada ayrıca iktibas edilen beyitlerdeki diğer bazı edebî inceliklere işaret edilmiştir. Metinde iktibas yapılan yerlerin altı çizilmiş ve beyitlerin kolay okunması amacıyla harekelenmiştir. Sa’dî Şirazi Türk toplumu nezdinde genellikle Farsça şiirleri, nesirleri ve gazelleri ile bilinmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda şâirin Arapça şiirleri üzerinde ise pek durulmamıştır. Bu durum Şîrâzî’nin Arapça şiirlerindeki edebî inceliklerin büyük ölçüde ihmal edilmesi anlamına gelmektedir. Zira Şîrâzî’nin Arapça şiirlerini konu edinen sayılı akademik makale dışında Türkçede kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır.

¹ Esvar Musa, “Der Resâ-i Bağdat, Nigahi be Kasâid-i Arabi Sa’dî”, *Sa’dî Şinâsi* 15/1 (Bahar 1391), 168.

² Öznurhan Halim, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 117.

³ Kaimî Hüseyin, “Çigunegi Huzur-i Âyât-i Kur’ani Der Eşar-i Arabî Sa’dî Şirazi”, *Fasıl Name-i Tahassusi Sebki Şinâsi Nazım ve Nasr-i Fârsi* 6/2 (Yaz 1392), 244.

⁴ Yakup Akyüz-Nasseruddin Mazhari, “Sadî Şirazi Düşüncesinde İnsan ve Zaman”, *Uluslararası İslam Medeniyetinde İnsan ve Zaman Sempozyumu Bildirileri*, ed. Bilal Kuşpınar (İstanbul: Bilir Matbaacılık, 2016), 305-318.

Sa'dî Şîrâzî'nin Bağdat ile ilgili kaleme aldığı kasidesi Bağdat Mersiyesi olarak bilinmektedir. Beytlerin son harfları râ olduğundan *Kaside-yi Raiyye* adıyla da bilinmektedir.⁵ Doksan iki beyitten oluşan metin birçok edebî sanatı içinde barındıran dokunaklı ve uzun bir kasidedir. Sa'dî aslında çok veciz uslubu olan bir şâirdir. Ona ait birçok şiirin halk dilinde atasözü halinde kullanılıyor oluşu üslubundaki bu vecizlikten kaynaklansa gerektir. Ancak şâir Bağdat Mersiyesini bilinçli olarak uzun tutmuştur. Zira hilafetin dağılmasına, yüzbinlerce müslümanın öldürülmesine, esir düşmesine ve çok sayıda kültürel zenginliğin yok edilmesine ağıt yakmak, ancak böyle uzun bir kaside vasıtasıyla anlatılabilirdi. Dolayısıyla onun bu kasidesinde gözlemlenen uzun sayılmayıp (gereksiz itnâb), belağtın inceliklerine de uygun düşmüştür.⁶ Bu kasidesinde Sa'dî, son Abbâsî halifesi Müstasım-Billâh'ın (ö. 656/1258) yılında Cengiz Han'ın torunlarından İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Hülâgû'nun (ö.663/1265) Bağdat'ı işgali sırasında öldürülmesi, Moğolların hunharlığı, şehir halkının başına gelen zulüm ve cefayı etkileyici ve detaylı bir şekilde dile getirmiştir.⁷ Bağdat Mersiyesi'ndeki iktibas üslubunu ele alacağımız bu çalışmanın gelecekte Şîrâzî'nin Arapça eserleri hakkında yapılacak çalışmalara da katkı sunacağı kanaatindeyiz. Adı geçen mersiye hakkında her ne kadar bazı çalışma ve tercüme faaliyetleri varsa da, iktibas sanatı hakkında şuanda kadar bir çalışmaya rastlamış değiliz. Bağdat Mersiyesi'nin incelenmesine geçmeden önce iktibas sanatına dair özet bilgi verilecek; akabinde metindeki iktibas yerleri ve şiirlerin tahliline geçilecektir. Burada iktibasın sözlük ve terim anlamları hakkında kısa bilgi verildikten sonra örneklere geçilecektir.

1. İktibas'ın Sözlük ve Terim Anlamı

Kaf ve sin harflerinin fethasıyla okunan *kabas* (قَبَس) sözcüğü ateş anlamındadır. Fiil olarak kullanıldığında “ateşten köz almayı” ifade eder. İktibas etmek sadece ateş için değil, ilim alma, ilminden pay alma için de kullanılmıştır. Neml sûresinin 7. âyetinde ateş alma anlamında kullanılmıştır. İlim alma anlamında ise Hz. Peygamber'in şu hadisi örnek olarak verilebilir: (من اقتبس علما من النجوم اقتبس شعبة من (النجوم) *nucûm ilminden kim pay almışsa büyüclükten pay almıştır demektir.*”⁸ Terim olarak müellifin başkasına ait olan bir kelamı kendi metninde kullanılması anlamındadır. İktibasın amacı metni süslemek veya sözü pekiştirmek için istihsadta bulunmaktır.⁹

Bu genel tanımın dışında bedî' ilmi açısından iktibasın özel bir tanımı daha vardır. Buna göre iktibas: “Şiir veya nesirde bir âyet-i kerime veya hadis-i şerifin tamamının veya bir kısmının alıntılanmasıdır”.¹⁰ Ancak bazı belağat âlimleri iktibasın diğer ilimlerden, metinlerinden özellikle şiir, hikmet içeren sözler ve atasözlerden de yapılabileceğini dile getirip iktibas alanını geniş tutmuşlardır.¹¹ Hatta İbn Manzûr (ö.711/1311) “istiâre ile ilmden istifade etmek” tabiriyle iktibasın tanımını daha da geniş utmuştur.¹² Alıntılanan ifadenin ifadenin iktibas olabilmesi için âyet ya da hadis olduğunun belirtilmemiş olması gerekir. Bu nedenle “yüce Allah (cc) şöyle buyurdu” veya “Hz. Peygamber (sav)

⁵ Firuz Harirçi vd., “Sa'di eş-Şirazi ve Hadiretu'l-İslam Min Hilal-i Kasidetih'r-Raiyye Fi Resâi Bağdat”, *Âfâku'l-Hadare El-İslamiyye, Ekâdimiyye El-Ulum el-İnsaniyyeve'd-Dirâsât Es-Sekâfiyye* 15/1 (Bahar 1433), 1.

⁶ Kerim Delal vd, “Mersiyetu Sa'di eş-Şirazi li medinet-i Bağdat”, *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb* 97 (Eylül 2011), 349.

⁷ Çetin Kaska, “Sa'dî-i Şirazi'nin Mersiyesi”, *Bitlis İslamiyat Dergisi* 1/1 (Haziran 2019), 46.

⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn* (Kahire: Dâru'l-mektebeti'l-hilâl, tsz), 20; Muhammed Sa'rân, *İlmu'l-luga* (Beyrut: Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, tsz.), 50.

⁹ Muhendis Kamil-Mecdi Vehbe, *Mucemu'l-Mustelehat el-Arabiyye fil'-lugat-i ve'l-edeb*, (Beyrut: Mektebetu Lubnan:1984), 56.

¹⁰ Ebu Bekir b. Ali el-Hamevi, *Hizanetu'l-edep ve gayetu'l-ireb*, thk. İsam Şeyhu (Beyrut: Mektebetu'l-Hilal, 2004), 2/455; Ahmed Haşimi, *Cevahiru'l-Belağâ*, (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 338.

¹¹ Ebu Câfer Ahmed b. Yusuf er-Ruaynî, *Tarazu'l-hülle ve şifau'l-gulle*, thk. Seyyid Cevheri (Mısır: Sekâfetu'l-Cemâiyye, tsz), 268.

¹² Muhammed b. Makrem, İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, (Beyrut: Dâr's-Sadr, 1993), 3111.

şöyle buyurdu” şeklindeki açıklamalarla yapılan alıntılar iktibas sayılmamıştır. İktibas sanatı ifadeye canlılık ve güzellik kattığı, sözü pekiştirip güzelleştirdiği için edebi bir sanat kabul edilmiştir. İktibas sanatından söz edilebilmesi için alıntının en az bir terkip olması şarttır. Bu sebeple bir söz, âyet veya hadisten tek bir kelimenin alıntılanması iktibas olarak kabul edilmediği gibi, uzun yapılan iktibaslarda makbul sayılmamıştır.¹³

Eserlerinden ve büyük edebiyatçı ve dilcilerin hakkındaki değerlendirmelerinden anlaşılacağı üzere Sa’dî Şîrâzî belagat ilminde yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. ¹⁴ Belagatin neredeyse bütün sanatlarını Farsça ve Arapça şiirlerinde kullanan Sa’dî¹⁵, iktibas sanatını da Bağdat Mersiyesi’nde büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Hatta bazı araştırmacılar Şîrâzî’nin Bağdat Mersiyesi’ni onun en önemli Arapça şiiri olduğunu ifade ederek şu değerlendirmede bulunmuşlardır: *Sadece Bağdat kasidesi, Sa’dî’nin Arap şiirindeki makam ve mertebesinin yüceliğini göstermesi açısından kâfidir.*¹⁶ Yine Harirçi’nin ifadesine göre: *Bağdat kasidesi hiç şüphesiz gerek şiirzeoki gerekse duyguları yansıtmaması bakımından Sa’dî’nin en etkileyici, şiiri sayılır.*¹⁷ Bunun da ötesinde bazı yazarlar bu kasideyle Şîrâzî’yi devletin yıkılışına dair (Düvel Mersiyesi) ilk mersiyye yazan şair olarak nitelemişlerdir.¹⁸

Nitekim “Şeyh Sa’dî, bu mersiyesinde Bağdat’ın Moğollar tarafından işgal edilip halifenin öldürülmesini ve hilafet makamının tamamen imha edilip, yakılıp yıkılmasını, çok acı ve ıstıraplı bir üslupla dile getirmektedir. Öte yandan kadın erkek demeden silahsız pek çok masum insanın acımasızca kılıçtan geçirilmesi, cami ve kütüphanelerin tarumar edilmesi gibi insanlık dışı olaylara da önemle vurgu yapmıştır. Bağdat Mersiyesi adıyla bilinen ve doksan iki beyti ihtiva eden bu kaside, devrin adil, dürüst idarecilerine övgü, vaaz ve nasihatlar içerdiği gibi başa gelen bela ve musibetler karşısında insanoğlunun eli kolu bağlı çaresiz düştüğünü nükteli ve edebi bir üslupla işlemiştir”.¹⁹ Bu metinde kullanılan edebî üsluplardan biri de iktibastır. Beyitlerde kullanılan iktibaslar ne kısa ne de çok uzundur. Belagat âlimleri iktibas sırasında asıl metinde küçük değişikliklerin yapılmasında bir sorun görmemiştir.²⁰ Şîrâzî buna bağlı olarak mersiyesindeki bazı iktibaslarında asıl metinde cüzi tasarruflarda bulunurken bazılarında Kur’an âyetleri ve hadis rivayetlerinin metinlerini olduğu gibi kullanmıştır. Bu çalışmada bütün beyitler tek tek gözden geçirilip iktibas içeren beyitler tespit edilip beyitlerin sırasına göre sıralanmıştır. Burada ilk olarak şâirin Bağdat Mersiyesi’nde Kur’an’dan yaptığı iktibaslarla başlamak daha uygun olacağına kanaatindeyiz.

2. Kur’ân’dan Yapılan İktibaslar

İktibas sanatı ilk defa Kur’an âyetlerinin nazım ve nesirlere girmesiyle başlamıştır. İlk iktibas sanatının örneklerini Hz. Peygamber’in hadislerinde, mektuplarında ve hutbelerinde karşılaşmak mümkündür. Daha sonra Hulefây-i Râşidîn de aynı çizgiyi devam ettirmiştir.²¹ Hicri altıncı ve yedinci

¹³ Ali Bulut, *Belagat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 164.

¹⁴ Muslehuddin Sa’dî, *Bustan*, (Tahran: İntişarât-i Kuknus, 1396), 295; Nur Muhammed Ali Kudat, “Kıraetu’n-Nakdiyyetun fi Eşâr-i Sa’dî eş-Şîrâzî el-Arabîyye”, *Mecelle el-Cemiyeye el-İlmiyye el-İraniyyeli’l-luğati’l-Arabîyyet-i ve âdâbiha* 20/2 (Sonbahar 2011), 1.

¹⁵ Kemalcu Mustafa-Zari İlham, “Tahlil-i BelağîEşâr-i Sa’dî Ba Nigâh Be Teşbih”, *Pejuhiş Namey-i Nekt-i Edebi ve Belağat* 2/1 (Bahar Yaz 1392), 81; Meşhedî Muhammed Emir vd., “Nekid ve Tahlil-i İstîârî Der Eşâr-i Arbi Sa’dî”, *Pejuhiş Namey-i Nekt-i Edebi ve Belağat* 7/1 (Bahar 1397), 217.

¹⁶ Esvar Musa, “Der Resâ-i Bağdat, Nigahi be Kasâid-i Arabi Sa’dî”, 168.

¹⁷ Harirçi Firuz vd., “Sa’dî eş-Şîrâzî ve Hadiretu’l-İslam Min Hilal-i Kasidetih’r-Raiyye Fi Resâi Bağdat”, 1.

¹⁸ Hüseyinlyasi- Fuadiyan Muhammed Hasan, “Nigah-i Be Berhi Vijegihâ ve Zarafethây-i Eşâr-i Arabî Sa’dî”, *Fasıl Nâme-yi Tahassusi Sebki Şinasi Nazm ve Nesr-i Farsi* 8/2 (Yaz 1394), 62.

¹⁹ Ünal Ömer, “Sa’dî Şîrâzî’nin Arapça Şiirleri ve Bağdat Mersiyesi”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/21 (Bahar 2006), 99.

²⁰ Muhendis Kamil-Mecdi Vehbe, *Mucemu’l-Mustelehat el-Arabîyye fil-lugat-i ve’l-Edeb*, 56.

²¹ Ahmed b. Ali Kalkaşandi, *Subh’ü-A’şa fi Sinaati’l-İnşa*, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/201-217.

asırlarda iktibas sanatının kullanımı daha da yaygınlık kazanmıştır. Arap dilinde ortaya çıkan bu sanat sonradan Farsça ve diğer dillere de geçmiştir.²² Öyle ki Câhız (ö. 255/869) Kur'an'dan istişhatta bulunmayı sözün, şiirin ve nesrin güzelliğinden saymıştır.²³ Bazı edipler de hutbenin, şiirin ve nesirin Kur'ânî ifadelerden yoksun oluşunu edebî yönden bir nevi eksiklik saymıştır.²⁴ Şîrâzî de iktibas sanatının yaygın biçimde kullanıldığı yedinci asırda yaşamış olması hasebiyle Kur'ân ve hadislerden iktibas yapma sanatına şiirlerinde sıkça başvurmuştur.

Örneğin mersiyenin hemen ilk beytinde Kur'ân'dan iktibas yapılmaktadır. Şimdi ilgili örnekleri sırayla inceleyelim:

1- حَبَسْتُ بِجَفْنِي الْمَدَامِغَ لَا تَجْرِي فَلَمَّا طَغَى الْمَاءُ اسْتَطَالَ عَلَى السُّكْرِ

"Gözyaşlarımı akmasın diye kirpiklerimle hapsetmeye çalıştım, fakat su taşınca seddi aştı (kirpiklerim bunu önleyemedi ve gözyaşlarım döküldü.)"²⁵

Bu beyitte şâir kirpik, gözyaşı, su, set gibi sözcüklerden âdeta tasviri bir tablo oluşturmuştur. Burada şiirin ikinci mısrasında geçen طغى الماء (su taşıtı) ifadesi Hâkka sûresinin aşağıdaki âyetinden iktibas edilmiştir:

(إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ) (الحاقة 11/69)

"Bir zamanlar sular coştuğu vakit sizi gemide kuşkusuz biz taşıdık"²⁶

Şîrâzî bu beyitte okuyucuyu iki manzara ile karşı karşıya bırakmıştır; bir tarafta gözyaşlarıyla dolu gözyaşları kirpiklerini zorlayan mahzun birinin gözyaşları, diğer tarafta Nuh Tufanı ve her tarafı saran, taşan suyun med ceziri vardır. İşte şâir her tarafı kuşatan engin, korkutucu bir tufanın tasvirini harikulade bir zarafetle ağlayan iki göze sığdırmıştır. "Aslında Sa'dî Nuh Tufanı'nda anlatılan o tasviri almış ve kendi hâlinin bir aynası mahiyetinde kullanmıştır"²⁷. Ayrıca bu beyitte kirpikler seddin önündeki duvara, gözyaşları da bendini çiğneyen ve taşan suya benzetilmiştir. Dolayısıyla bu beyitte iktibasın yanı sıra, teşbih-i temsilive teşbih-i zımnî sanatı da kullanılmıştır.

2- لَنْ هَلَكَ النَّفْسَ عِنْدَ أُولَى النَّهَى أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ عَيْشٍ مُنْقَبِضِ الصَّدْرِ

"Çünkü akıl sahipleri nezdinde ölmek bunalım içinde yaşamaktan daha sevimlidir"²⁸. Bu beyitte geçen أُولَى النَّهَى tabirinin Tâhâ sûresinin şu âyetinden iktibas olduğu aşikârdır:

(كُلُوا وَارْزُقُوا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولَى النَّهَى) (طه 54/20)

"Öyleyse onun nimetlerinden hem kendiniz yiyin, hem de hayvanlarımıza yedin! Gerçekten bunda akıl sahipleri için nice âyetler işaretler vardır."²⁹ Görüldüğü üzere buradaki iktibasta sadece âyetin son ibaresi alıntılanmıştır.

²² Emiri Seyid Muhammed vd., "Berresi Tatbiki Âyât ve Ahadis Der Gülistan-i Sa'dî ve Merzubannâme", *Fasıl Namey-i Tahassusi Pejuhişhây-i Miyan Riştey-i Kur'an'ı Kerim* 8/2 (K13 1396), 86.

²³ Emel İbrahim, *el-Eseru'l-Arabi fi edeb-i Sa'di Şirazi*, (Kahire: Daru'l-Kütübî'l Mısıriyye, 2000), 193.

²⁴ Emel İbrahim, *el-Eseru'l-Arabi fi edeb-i Sa'di Şirazi*, 194.

²⁵ Muslehuddin Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, thk. Muhammed Ali Furuğî, (Tahran: İntişarât-i Kuknus, 1395), 789.

²⁶ Kur'an Meali, çev. Yusuf Işıcık (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 1. Basım, 2008), el-Hâkka 69/11.

²⁷ Muhsin-i Zulfikari, "Zeban Ve Tasvir Der Tabirât-ı Kur'an-i Kasâid-i Arabi Sa'dî", *Fasıl Namey-i İlmi Pejuhişi, Pejuhişhây-i Edebi-Kur'an-i 3/1* (Bahar 1394), 167.

²⁸ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 789.

²⁹ Tâhâ 20/54.

Şîrâzî bu beyitte bunalım içerisinde yaşamının, ölümden daha kötü olduğunu ifade etmiştir. Bu beyitte ayrıca Bağdat'ta Moğollar tarafından uygulanan vahşet ve zulmün gönül ehline ağır gelen yönüne işaret edilmiştir. Moğolların istilası kâbus olup, adeta akıl sahibi insanların nefeslerini sinelerine hapsetmiş, hatta yaşamdan bile onları bezdirmiştir. Ayrıca hissiyatı güçlü olan akıl sahipleri nezdinde ya mutlu yaşamak vardır veya ölüm; çünkü zorba ve zalim yönetimin gölgesinde kalan hür insanların ruhları iyice daralmış vaziyette.

3- لَفَدْتُ نَكَلْتُ أُمَّ الْفَرَىٰ وَ لِكَعْبَةٍ مَدَامُغٌ فِي الْمِيزَابِ تُسَكَّبُ فِي الْحِجْرِ

“Beldelerin anası (Mekke) yetim kaldı (hilafetin düşmesiyle), Kâbe'nin öyle gözyaşları vardı ki (altın) olduğundan Hicr-i (İsmail)'e doğru dökülüyordu”.³⁰

Beyitte geçen Ümmü'l-kurâ tabiri En'âm sûresinin 92. âyetinden iktibastır.

(وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّنُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا) (الأنعام 92/6)

“Bu (Kur'ân), Ümmü'l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır”.³¹ Her ne kadar bir kelimedenden iktibasın olamayacağı haakında görüş belirtilmiş olsa da, beyitlerde iktibas edilen ifadelerin Kur'an ve hadis eksenli olması, bununla birlikte beyitlerde zikredilen müfret veya mürekkep bazı tabirler halk arasında Kur'an ve hadis vasıtasıyla yaygınlaşıp yerleştiğinden dolayı, makalede iktibasa örnek olarak zikredildi. Ayrıca bu müfret örnekler sıradan ibareler olmayıp, yerleşmiş terimler ve simgelerden oluşmaktadır. Öyle ki bu ifadeleri her hangi bir nazm veya nesirde gördüğümüz zaman derhal âyeti anımsatmaktadır.

Şâir beyitteki Ümmü'l-Kurâ tabirini Bağdat şehri için kullanmıştır. Çünkü o dönemde hilafet düşmüş ve Müslümanların merkezi sayılan en büyük şehir başsız ve yetim kalmıştır. Bu beyitte Bağdat'ta yaşananların bütün İslam âlemini etkilediğini anımsatan Şîrâzî, bunu betimlemek maksadıyla Kâbe'yi gözyaşlarına boğulan insan gibi tasvir etmiştir. Ayrıca bu beyitte *muşebbeh bihi* hazfedilip, ona ait olan “ağlama” sıfatı zikredildiğinden *istiârey-i mekniyye* sanatı kullanılmıştır.

4- بَكَتْ جُدُّ الْمُسْتَنْصِرِيَّةِ نُدْبَةً عَلَى الْعُلَمَاءِ الرَّاسِخِينَ ذَوِي الْحِجْرِ

“Müstansiriyye'nin duvarları, ilimde yüksek seviyelere ulaşan bilginlere yas tutarak ağladı”.³²

Beyitte geçen *râsihîn fi'l-ilm* tabiri Kur'an'ı kerimde iki yerde geçmektedir. Bağdat'ta âlimlerin katledilmesine işaret eden Şîrâzî, beyitte *istiare* sanatını da kullanmıştır.

(وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا) (آل عمران 7/3)

“Bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır”.³³

(لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ) (النساء 162/4)

“Onlar arasından ilimde derinleşmiş olanlarla müminler -ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler-...”³⁴

³⁰ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 789.

³¹ el-En'âm 6/92.

³² Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 789.

³³ Âl-i İmran 3/7.

³⁴ Nisâ 4/162.

5-أيا أحمد المغموم لست بخاسرٍ و رُوْحَكَ و الْفِرْدَوْسُ عَسَىٰ مَعَ الْبُسْرِ

“Ey masum Ahmet (Müsta’sım-Billâh)! Zararda olan sen değilsin; çünkü senin ruhun Firdevs’tedir, zorluğun ve sıkıntının arkasından ferahlık vardır”.³⁵

Mersiyenin bu beytinde Şîrâzî küçük bir tasarruf ile İnşirah sûresinin 5. ve 6. âyetlerinden iktibas yapmıştır. Şâir, şiirin vezin ve ahenginin bozulmaması için ise *mea* edatını diğer iki sözcüğün arasında kullanmıştır. Hâlbuki Kur’ân metninde bu edat *usr* ve *yusr* kelimelerinin baş kısmındadır. Ayrıca bu iki zıt sözcüğün kullanımıyla beyitte *tıbak* sanatına da başvurulmuştur.

(فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) (الإنشراح 6-5/94)

“Şüphesiz ki zorluğun yanı sıra bir kolaylık vardır, evet, hiç şüphesiz zorlukla beraber kolaylık vardır”.³⁶

6- وَ جَنَّاتٍ عَدْنٍ حَقَّقَتْ بِمَكَارِهِمْ فَلَا بُدَّ مِنْ شَوْكٍ عَلَىٰ فَتَنِ الْبُسْرِ

“Adn cenneti, hoş gitmeyen engellerle (nefsin istek ve arzular ve yasaklarla) çepeçevre sarılıdır; elbette olgunlaşmış hurmanın dallarında diken de vardır”.³⁷

Bu beyitin birinci bölümünde hem Kur’ân hem de hadis rivayetinden iktibas vardır. *Cennâtu Adnin* tabiri Kur’ân’dan devamı ise bir hadis rivayetinden alıntılanmıştır. *Cennâtu Adn* ifadesi Kur’ân’da defalarca zikredilmektedir. Biz burada sadece örnek olarak bir âyeti zikretmekle yetineceğiz.

(جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ)

“O güzel son, babalarından, eşlerinden ve neslinden lâyük olanlarla birlikte girecekleri Adn cennetleridir”.³⁸

Aynı zamanda bu beyitte anlamı vuzuha kavuşturmak için *teşbih-i temsili* sanatına da başvurulmuştur. Sîrâzî, Bağdat’ ta halka reva görülen bu eziyeti cennet kapılarını açmanın bir vesilesi olarak görmekte ve şu manaya vurgu yapmaktadır: “Dünyada maruz kaldığımız bütün sıkıntılar ve musibetler aslında bizi cennete götürecek vesilelerdir”.³⁹

7- هَنِيئًا لَهُمْ كَأْسُ الْمَنِيَةِ مُتْرَعًا وَمَا فِيهِ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ عَظْمِ الْأَجْرِ

“Dopdolu olan ölüm kadehi, onlara (şehitlere) afiyet olsun; ayrıca Allah katında onlara büyük mükâfatlar vardır”.⁴⁰

Bu beytin ikinci mısrası Müzzemmil sûresindeki şu âyeti anımsatmaktadır:

(وَمَا تَقْدِمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا) (الرعد 23/13)

...hayır olarak kendi nefisleriniz için önceden takdim ettiğiniz şeyleri daha hayırlı ve daha büyük bir ecir (karşılık) olarak Allah katında bulacaksınız.⁴¹

³⁵ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 790.

³⁶ el-İnşirah 94/5-6

³⁷ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 790.

³⁸ Ra'd 13/23.

³⁹ Hariçî Feyruz vd., “Sa'dî eş-Şîrazi ve Hâdiretu'l-İslam Min Hilal-i Kasidetih'r-Raiyye Fi Resâil Bağdat” 49.

⁴⁰ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 790.

⁴¹ Müzzemmil 73/20.

Şîrâzî bu beyitte iktibas yaparken âyetin asıl metninde yer alan sözcüklerin yerlerini değiştirmiştir. Âyette geçen *ism-i tafidili (efdal)* şiirin ahenk ve vezni gereği mastara dönüştürmüş, *hayır* kelimesini hafzetmiş ve *min* edatını eklemiştir.

8- فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفاً وَعْدِهِ بِأَنَّ لَهُمْ دَارَ الْكِرَامَةِ وَ الْبُشْرَى

“Sakın ola Allah’ın, -şehitler için vaat ettiği- ‘onlar için şeref ve sevinç yurdu vardır’ sözünden döneceğini sanma”.⁴²

Bu beytin ilk mısrası İbrâhîm sûresinin 47. âyetinden yapılan tam bir iktibastır.

Âyette şöyle buyrulur:

(فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفاً وَعْدِهِ رُسُلُهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ) (İbrahim 47/14)

“Sakın Allah’ı, resullerine verdiği söze ters düşer sanma. Allah Aziz’dir, intikam da alır”.⁴³

Şîrâzî, bu mısradaki âyet metnini olduğu gibi kullanmıştır. Âyette zikredilen Allah’ın sözü ise müfessirlere göre Müslümanlara dünya ve ahirette yardım vaadinden ibarettir.⁴⁴ Bu bağlamda şiirin ikinci mısrası da âyetten çıkarılan anlama uygun düşmüştür.

9- عَلَيْهِمْ سَلَامٌ اللَّهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ بِمَقْتَلِ زُورَاءِ إِلَى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

“Allah’ın selamı tan yeri ağarıncaya kadar Zevrâ (Bağdat)’nın şehitlerinin üzerine olsun”.⁴⁵

Bu şiirin hem birinci hem de ikinci mısrasında iktibas sanatı vardır. İlk mısradaki *Selânullâhi* ve *leyle*, ikinci mısradaki ise *metlai’l-fecr* ifadeleri Kadir sûresinin 5. âyetini andırmaktadır. İlgili âyette şöyle buyrulur:

(سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ) (القدر 5/97)

“O gece tan yeri ağarıncaya kadar esenlik vardır”.⁴⁶

Şîrâzî âyette müsned konumunda olan hafzedilmiş *lafz-i celaleyi* açığa çıkartmış, ayrıca *matlayi-l fecir* ifadesinden önce gelen *hatta* edatı yerine şiirin ahenk uyumu gereği *ilâ* edatını kullanmıştır.

10- أَأَبْلُغُ مِنْ أَمْرِ الْخِلَافَةِ رُثْبَةً هَلُمُّ أَنْظَرُوا مَا كَانَ عَاقِبَةَ الْأُمْرِ

“Hilafet makamından daha yüce bir makam var mıdır? Gelin ve hadisenin sonu ne oldu bir bakın!”⁴⁷

Beyitte geçen *akibetu’l-emir* ifadesi Hac sûresinin 41. âyetinde geçmektedir:

(الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ) (الحج 41/22)

“Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah’a varır”.⁴⁸

⁴² Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî*, 790.

⁴³ İbrâhîm 14/47.

⁴⁴ Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk, Ebul Hüseyin Şemseddin, (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419), 4/518.

⁴⁵ Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî*, 790.

⁴⁶ Kadir 97/5.

⁴⁷ Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî* 790.

⁴⁸ el-Hac 22/41

Bu beyitte *muzâfunileyh* olan *emr* sözcüğü âyette çoğul *umûr* olmasına karşın tekil olarak kullanılmıştır.

11- كَأَنَّ شَيْطَانِينَ الْقُبُودِ تَفَلَّتَتْ فَسَالَ عَلَى بَغْدَادَعَيْنٍ مِنَ الْقَطْرِ

“Sanki şeytanların bağları çözülmüş ve Bağdat yöresine bakır madeni eritip dökülmüştü”.⁴⁹

Beyitte *Aynum mine'l-kıtri* tabiri Sebe' sûresinin 12. âyetinden iktibas edilmiştir. Âyette şöyle buyrulur:

(وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ) (السبا 12/34)

“Onun için bakır madenini eritip akıttık”.⁵⁰

Bu beyitte hapisneden kaçmış, bağları çözülmüş, ne yapacağını bilmez şekilde yalpalayan ve her şeyi kırıp döken Tatar ordusu, yüksek bir yerden Bağdat'ın üzerine dökülen bakır madenine benzetilmiştir. Dolayısıyla bu beyitte iktibasın yanı sıra *teşbih-i temsili* sanatı kullanılmıştır.

12- رَجَحْتَ الْهَيْدَىٰ إِنْ كُنْتَ عَامِلٌ صَالِحٍ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ وَالْعَصْرِ إِنَّكَ فِي خُسْرِ

“Salih amelin varsa hidayeti kazandın demektir; şayet yoksa ”asra and olsun ki zarardasın”.⁵¹ Bu beyit Asr sûresinin 1. ve 2. âyetlerinden iktibas edilmiştir.

(وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ) (العصر 1/103)

“Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır”.⁵²

Burada Şîrâzî küçük bir tasarruf ile yani *el-insân* ve tekit lamının düşürülmesiyle iktibas yapmıştır. Aynı zamanda *rabihte* ile *husr* kelimeleri arasında *tıbak* sanatı mevcuttur. Cümlede bir şeyi zıddı ile zikretmek anlamı pekiştiren ve açıklığa kavuşturan bir üsluptur.⁵³

13- عَفَى اللَّهُ عَنَّا مَا مَضَىٰ مِنْ جَرِيمَةٍ وَمَنْ عَلَيْنَا بِالْجَمِيلِ مِنَ الصَّنَائِرِ

“Allah geçmiş günahlarımızı bağışlasın, bize de sabr-ı cemîl nasip eylesin”.

Bu beyitte geçen *cemil mine's-sabır* ibaresi Yusuf sûresinin 18. âyetinden iktibasır:

(وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ) (يوسف 18/12)

“Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Ya'kûb, “Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir”.⁵⁴

Bu âyette kardeşlerinin Yusuf'a yönelik tutumu karşısında Hz. Yakub'un verdiği tepkiye işaret edilmektedir. Şâir bu beyitte Bağdat'ta Moğollar tarafından işlenen cinayetleri, kardeşleri tarafından Yusuf (a.s)'a reva görülen muameleye benzetmiş, kendisi ve halk için de Allah'tan Ya'kub (a.s)'un sabr-ı cemîlini niyaz etmiştir.

⁴⁹ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî* 791.

⁵⁰ Sebe' 34/12).

⁵¹ el-Asr 103/1-2.

⁵² Asr 103/1-2

⁵³ Nasseruddin Mazhari –İmad Abdelbaky Aly, *Belâgat*, (Ankara: Sonçağ, 2020), 165.

⁵⁴ Yûsuf 12/18.

Şîrâzî bu beyitte daha önce işlenen ve büyük felakete (Bağdat'ın tarumar edilmesine) sebebiyet veren günahlardan Allah'ın affına sığınır; aynı zamanda bu kayba karşı Allah'tan *sabr-ı cemîl* niyaz eder.⁵⁵ Aslında burada Bağdat'ın kaybedilmesi ve hilafetin düşmesi Yusuf'un kaybolmasına benzetilmiştir. Burada aynı zamanda Bağdat şehri Hz. Yusuf'a, insanların hal-i pürmelâli ise Hz. Yakub'un haliyle özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla beyitte teşbih sanatı da kullanılmıştır.

14- وَلَوْ كَانَ كِسْرَى فِي زَمَانِ حَيَاتِهِ لَقَالَ إِلَهِي أَشَدُّ بِدَوْلَتِهِ أَزْرَى

“Kisrâ onun (Ebûbekir'in) yaşadığı zamanda hayatta olsaydı muhakkak 'Allah'ım onun devletiyle gücüme güç kat', derdi”.⁵⁶

Beyitte altı çizili olan kısım Tâhâ sûresinin 31. âyetinden iktibas edilmiştir: Âyette şöyle buyrulur:

(اشدُّ بِهِ أَزْرَى) (طه 31/20)

“Onunla gücümü pekiştir”⁵⁷

Bu âyette Musa (as) Allah (cc)'tan Harun (as) ile gücüne güç katmasını isteyip duada bulunmuştur. âyette *bihi* sözcüğü yerinde Sa'dî *bidevletihî* sözcüğünü getirmiştir. Tabi ki burada kastedilen kişi Fars Hükümdarı Ebu Bekir Sa'd b. Zenki (ö.1260/623)'dir.⁵⁸ Bu beyitte iktibasın yanısıra *mübalağa* sanatı da vardır.

15- وَ مَا الشَّعْرُ أَيَّمِ اللَّهِ لَسْتُ بِمُبْدِعٍ وَلَوْ كَانَ عِنْدِي مَا يَبَايِلُ مِنْ سِحْرِ

“Allah'a yemin ederim ki Bâbil'in o büyüülü (güzellikleri) ben de olsa bile, şiirde bir yenilikçi olduğum iddiasında değilim”.⁵⁹

Bu beyitte geçen *sihir* ve *Babil* sözcükleri Bakara sûresinin 102. âyetini anımsatmaktadır Âyette şöyle buyrulmaktadır:

(يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِنَايِلَ هَاوُوتَ وَمَا زُوتَ) (البقرة 102/1)

“...İnsanlara büyü yapmasını ve Babil'deki Harut, Marut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı.”⁶⁰

Bu iki sözcükle, Babil'de yaşayan ve sihirleriyle ünlü olan *Harut ve Marut*'un hikâyesine işaret edilmektedir. Şîrâzî burada şiir yazma iddiasında olmadığını dile getirerek kasidesinde şiir sanatını sadece ağıt yakmak ve kara günlerde yaşanan olayları hatırlatmak için kullandığını dile getirmektedir.

16- أَخْبِثْ أَخْبَاراً تَضِيقُ بِهَا صَدْرِي وَ أَحْمَلْ أَصَاراً يَنْوُءُ بِهَا ظَهْرِي

“Benim bu konuşman aslında canımı sıkan bir takım olaylardandır, aynı zaman öyle ağır yükler taşıyorum ki belimi bükmüş durumda”.⁶¹

Bu beyitte geçen *yedîku bihâ sadri* ifadesi, Hicr sûresinin 97. âyetinden iktibas edilmiştir. Âyet şu şekildedir:

⁵⁵ Muhsin-i Zulfikari, “Zeban Ve Tasvir Der Tabirât-ı Kur'an-i Kasâid-i Arabi Sa'dî”, 164.

⁵⁶ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 792.

⁵⁷ Tâhâ 20/31.

⁵⁸ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 792.

⁵⁹ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 792.

⁶⁰ Bakara 2/102.

⁶¹ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 792.

(وَلَقَدْ نَعَلْنَا أَنتَكَ بِضِيقِ صَدْرِكَ بِمَا تَقُولُونَ) (الحجر 97/15)

“Doğrusu biz, onların ileri geri söyledikleri kötü sözler yüzünden canının sıkıldığını, göğsünün daraldığını çok iyi biliyoruz”.⁶²

Şîrâzî, âyette geçen muhatap zamirini mütekellim zamirine dönüştürmüş ve ifadeye *biha* edatını eklemiştir. Beytin ikinci mısrasındaki *ahmilu âsâren* ifadesi ise Bakara sûresinin son âyetini anımsatmaktadır. Âyette şöyle buyrulur:

(وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا) (البقرة 286/2)

“Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme..”⁶³

Beyitte iktibas edilen âyetin ifadesinde küçük bir değişiklik yapılmıştır. âyette tekil olan *isr* kelimesi çoğul olarak *âsâren*, âyette geçen nehi fiili de mazi fiil-*ahmilu*-şeklinde kullanılmıştır.

17- نَوَائِبُ دَهْرٍ لَيْتَنِي مِثُّ قَبْلِنَا وَ لَمْ أَرْ عُذْوَانَ السَّفِيهِ عَلَى الْجَبْرِ

“Ey zamanın musibetleri! Keşke bu olaylardan önce ölseydim de adi kişilerin büyük âlimlere olan düşmanlıklarını görmemiş olsaydım”.⁶⁴

Beyitte geçen *Leyteni mit'tü kablehâ* ifadesi Meryem sûresinin 23. Âyetinden iktibas edilmiştir. Hz. Meryem'e kavminin yönelttiği iftiralar nasıl ağır geldiyse, Şîrâzî'ye de Bağdat'ın mezalimi o kadar ağır gelmiştir. Bu beyitte iktibas dışında *sefih* ile *hibr* sözcükleri arasında tıbak sanatı kullanılmıştır. Âyetin metni şu şekildedir:

(قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِثُّ قَبْلِنَا هَذَا وَ كُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا) (مریم 23/19)

Görüldüğü gibi yukarıdaki örneklerde zikredilen beyitlerde yapılan iktibaslar hazin bir tabloyu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Şîrâzî mersiyesinin üslubuna uygun bir biçimde ilk beyti ağlamayla başlatmış ve makama uygun olarak diğer kelimeleri, ifadeleri sıraya dizmiştir. Hilafetten sonra İslam dünyasının yetim kaldığını vurgulayarak halifenin ve Müslümanların eski şan ve kudretine duyduğu özlemi dile getirmiştir. Şâir döneminin insanlarını bu büyük musibete karşı sabır ve sebata davet etmiş, Allah'ın yardımı ve uhrevi sevabın Müslümanlara ait olduğunu vurgulamıştır. Moğolları zincirleri boşalmış, bağları çözülmüş şeytanlara benzeten Şîrâzî, maksadının şiir yazmak olmadığını ancak şiiri derdini dökme, olan bitenleri ibretlik bir şekilde anlatmak için kullandığını belirtmiştir. Şâir, bütün bu trajik olayları ele alırken ifadeleri iktibas etme konusunda son derece seçici davranmıştır. En etkileyici, teselli edici, duygusal tesiri güçlü ve tasvir etmeye elverişli örnekler seçmeye özen göstermiştir.

3. Hadislerden Yapılan İktibaslar

Sa'dî Şîrâzî, Farsça ve Arapça şiirlerinde Hadis lafızlarından iktibasta bulunmuştur. Şâirin eserlerini gözden geçiren birisi onun şiir ve nesirde hadislerden ne kadar alıntı yaptığını rahatlıkla fark edecektir. Şîrâzî Arapça şiirlerinde bazen telmih ve işaretle bazen de asıl metnini olduğu gibi naklederek hadis rivayetlerinden iktibasta bulunmuştur.⁶⁵ Şimdi, şâirin Bağdat Mersiyesi'nden buna dair bazı örnekler verelim:

⁶² Hicr 15/97.

⁶³ Bakara 2/286.

⁶⁴ Sa'dî, *Kasâid-i Sa'dî*, 789.

⁶⁵ Firuz Hırirci vd., “Sa'dî eş-Şîrazi ve Hadiretu'l-İslam Min Hilal-i Kasidetih'r-Raiyye Fi Resâi Bağdat” 49.

1- أَعْزَبُ مِنْ هَذَا يَعُودُ كَمَا نَدَى وَسَيُّ دِيَارِ السَّلِيمِ فِي بَلَدِ الْكُفْرِ؟

2-“Barış beldelerinin esirlerinin küfür beldelerinde esir düşüp satılmalarından daha garib bir şey olabilir mi?”⁶⁶

Bu beyitte şâir bir önceki örnekte iktibasta bulunduğu hadise işaretle Müslümanların-davetin ilk yıllarında olduğu gibi- âciz, çaresiz düştüklerine vurgu yapmıştır. Bu iktibasta Şîrâzî metindeki - *yeudu kemâ bedee*- lafzını olduğu gibi kullanmış, sadece *sin* harfini muzârî fiilin başından hazfetmiştir. Şâir, Bağdat’ ta olan bitenleri gören bir gözün, gözlerine inanamayacağını anlatmak için ise *istifhâm-ı inkârî* üslubuna başvurmuştur.

2- وَجَنَاتٌ عَذْبٌ خُفِّفَتْ بِمَكَارِهِمْ فَلَا يَدُّ مِنْ شَوْكٍ عَلَى فَنَنِ الْبُسْرِ

3-“Adn cenneti, insanın hoşuna gitmeyen engellerle (nefse ağır gelen yasaklarla, arzularla) çepeçevre sarılıdır; elbette olgunlaşmamış hurmanın dallarında diken olur”.

Bu beyitte Kur’ân’dan yapılan iktibasa daha önce değinilmişti. İlk mısradaki *Huffifet bi mekarihini* ifadesine gelince bu Buhârî’ de geçen sahih bir hadisten iktibas edilmiştir:

(خُفِّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِمْ، وَخُفِّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ)

“Cennetin etrafı mekarihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmıştır. Cehennem etrafı da şehevi (nefsin arzuladığı, cazip) şeylerle sarılmıştır.”⁶⁷

Şîrâzî bu beyitte şiirin ahenk ve insicamını korumak için *fa* harfini (*huffifet*) şeklinde tekrarlamıştır. Ancak rivayetlerde ifade *huffet* olarak geçmektedir. Beyitte *teşbih-i temsilinin* yanı sıra, âyet ve hadis rivayetinin tek bir mısradaki iktibas edilmesi bakımından nadir bir üslup kullanılmıştır.

3- تَهَنَّا بِطِيبِ الْعَيْشِ فِي مَقْعَدِ الرِّضَى وَ دَخَّ جَيْفَ الدُّنْيَا لِطَائِفَةِ النَّسْرِ

4-“Sen, hoşnutluk makamında yaşamını mutlu geçirmeye çalış; dünyanın leşlerini de akbaba grubuna bırak”.⁶⁸

Beyitte geçen *ciyefi’ d-dünya* ifadesi Hz. Alî’ de biten bir *mevkuf* hadisten iktibastır. Hadisin tam metni kitaplarda şu şekilde geçmektedir:

(قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: الدُّنْيَا جَيْفَةٌ وَطَلَابُهَا كِلَابٌ، فَمَنْ أَرَادَ الْجَيْفَةَ فَلْيَصْبِرْ عَلَى مُخَالَطَةِ الْكِلَابِ)

“Alî b. Ebi Tâlib şöyle buyurdu: Dünya bir leştir, tâlipleri de köpeklerdir. Kim o leşi isterse köpeklerin arasına karışmayı göğüslesin”.⁶⁹

Şâir hadis metninde müfred geçen *cife* sözcüğünü şiirde cemi olarak *ciyef* şeklinde kullanmıştır. Ayrıca hadisteki *kilâb* (köpekler) sözcüğünü *râiyye* kasidesine uydurmak için *nesr’e* (akbaba) dönüştürmüştür. İki de leş yiyen ve yırtıcı olmalarından dolayı şiirin anlamıyla hadisin anlamı birbirini tamamlamıştır.

⁶⁶ Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî*, 790.

⁶⁷ Buhari, “*Rikâk*” 36, (No. 2559).

⁶⁸ Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî*, 790.

⁶⁹ Yahya b. Hüsyn, el-Curcanî, *Tertibü’l-emâli el-hamisiyye li’s-Şecerî*, thk. Muhammed Hasan, (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 2/267; Ebu Nueym el-İsfahânî, *Hilyetu’l-evliya ve tabekatu’l-esfiya*, (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-Arabi, 1974), 8/238.

4- إِذَا كَانَ لِلْإِنْسَانِ عِنْدَ خُطُوبِهِ يَزُولُ الْغَى طُوبَى لِمَمْلَكَةِ الْفَقِيرِ

5-“İnsanın zenginliği tehlikelerle yok olup giderse, o zaman fakirlik saltanatına müjdelersun!”.

Beyitte geçen *tûba li memleketi'l-fakri* ibaresi şu hadis rivayetini anımsatmaktadır:

(طُوبَى لِلْفُقَرَاءِ مِنْ أُمَّتِي)

“Ne mutlu ümmetimin fakirlerine!”.⁷⁰

Şîrâzî, iktibas yaparken şiirin ahenk ve akışını göz önüne alarak hadisin sözcüklerini değiştirmiş ve bazı eklemelerde bulunmuştur. *Fukara* sözcüğünü master olarak kullanmış, *memleke* sözcüğünü de fazladan eklemiştir.

5- نَوَائِبُ دَهْرٍ لَيْتَنِي مُتُّ قَبْلَهَا وَ لَمْ أَرُ عُدْوَانَ السَّفِيهِ عَلَى الْجَائِرِ

“Zamanın musibetlerine eyvah olsun! Keşke bu olaylardan önce ölseydim de adi kişilerin büyük âlimlere olan düşmanlıklarını görmemiş olsaydım”.⁷¹

Daha önce bu beyitte Kur’ân’dan iktibas yapıldığı ve tıbak sanatının kullanıldığına dair bilgi vermiştik. Beyitin birinci mısrasında geçen *nevâibu dehrin* ifadesi ise olduğu gibi bir hadis rivayetinden alıntıdır. İlgili rivayet şöyledir:

(صَلُّوا بِاللَّيْلِ كَطَلَمَةِ الْفُجُورِ، وَصُومُوا النَّهَارَ لِخَرِّ يَوْمِ النَّشُورِ، وَتَصَدَّقُوا يَذْهَبْ عَنْكُمْ نَوَائِبُ الدَّهْرِ)

“Gecenin zifri karanlıklarında namaz kılın, gündüz de haşır gününün sıcaklığından korunmak için oruç tutun, sadaka verin ki zamanın musibetleri sizden uzak olsun”.⁷²

6- فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِيفًا وَعْدَهُ بَأَنَّ لَهُمْ دَارَ الْكَرَامَةِ وَ الْبُشْرَى

“Sakın ola Allah’ın –şehitler için vaat ettiği- ‘onlar için şeref ve sevinç yurdu vardır’ sözünden döneceğini sanma”.⁷³

Beytin birinci mısrasında Kur’ân’dan yapılan iktibasa daha önce değinmiştik. İkinci mısradaki zikredilen *dâru’l-kerâme* ifadesine gelecek olursak bunun Beyhâkî tarafından nakledilen bir Hadis rivayetinden iktibas edildiğini söyleyebiliriz. Hadis metni uzun olduğundan dolayı aşağıda sadece söz konusu tabirin geçtiği yeri zikretmekle yetineceğiz. Görüldüğü gibi bu beytin birinci mısrasında âyetten, ikincisinde ise hadisten iktibasta bulunulmuştur. Rivayetin ilgili ifadesi şöyledir:

(وَأَطَهَّرَهُمْ عَلَى أَعْدَائِهِمْ فِي الدُّنْيَا وَأَحْلَاهُمْ دَارَ الْكَرَامَةِ فِي الْعُقْبَى)

“... onları düşmanlarına muzaffer kıldı, ahirette de onları cennetine soktu..”⁷⁴

Görüldüğü gibi şâir hadislerden de iktibas ederken âyetlerdeki gibi mersiyeinin insicamına uygun bir şekilde gariplik, fakirlik, çaresizlik, gurbet, esir düşme, engeller, sıkıntılar, dünyanın inişli çıkışlı oluşu gibi hep insanı hüznendiren ifadelere seçmeyi tercih etmiştir. Yine bu bağlamda Şîrâzî, Bağdat’ın düşmesini kaderin cilvesi olarak nitelendirmiş, hadis rivayetlerinden sabır ve sebatı telkin

⁷⁰ Muhammed b. İshak, İbn Mende, *Fethu’l-bab fi’l-Küna ve’l-Elkap*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbi, (Riyad: Mektebetu’l-Kevser, 1996), 332.

⁷¹ Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî*, 789.

⁷² Curcanî, *Tertibu’l-emâli el-hamisiyye li-ş-Şeceri*, 2/23.

⁷³ Sa’dî, *Kasâid-i Sa’dî*, 790.

⁷⁴ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *el-Esmâu ve’s-sıfât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Haşidi, (Cidde: Mektebetu’s-Sevâdi, 1993), 1/211.

eden etkileyici ifadeleri iktibas etmiştir. Bu başlık altında zikredilen bütün beyitler teselli mahiyetinde olup, müslümanları sebat ve sabıra çağırmıştır.

SONUÇ

Sa'dî Şîrâzî'nin Arapça şiirlerinde genellikle Kur'ânî terkip, ifade ve sözcüklerden istifade ettiğini görmekteyiz. Şâir, gerek Farsça gerekse Arapça şiirlerinde dinî öğretilerden, özellikle de Kur'ân ve Hadis rivayetlerinden çokça istifade etmiştir. Bağdat Mersiyesi'nde de 92 beyitte toplam 23 iktibas sanatına başvurmuştur. Şâir Kur'ân'dan iktibasa başvurduğunda bazen âyetlerin bir ibaresini bazen de kısa bir âyetin tam metnini şiirinde kullanmıştır. Az da olsa şiirin vezin ve ahengini bozmamak amacıyla iktibas ettiği âyet ve Hadis metinlerinde bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu değişiklikler şiirde okuyucunun rahatlıkla fark edebileceği bir üslupta kullanılmıştır.

Şîrâzî'nin Bağdat Mersiyesi'nde iktibas sanatının kullanımını konu alan bu çalışmada şâirin on yedi beyitte âyetlerden, yedi beyitte de hadis rivayetlerinden iktibasta bulunduğu tespit edilmiştir. Kasidede kullanılan ifade tercihleri genel olarak duygu ve hüznü yüküldür. Kaside mersiye türünde kaleme alındığından bu gayet doğaldır. Zira bunun tersi de düşünülemez. Bu bağlamda Şîrâzî, Kur'ân ve hadislerden seçtiği ifadeleri kasidenin ruhuna uygun bir biçimde seçmiş ve bunu büyük bir ustalıklı işlemiştir. Genel anlamda iktibas edilen ifadeler hüznü, üzüntü, zorluk, meşakkat, keder, yas, sabır, karmaşıklık ve bunalım ihsas ettirmektedir. Mesela şâir : (مَدَامَع) (هَلَاكَ النَّفْسِ) (مُنْقِصِنَ الصُّدْرِ) (نَوَائِبِ) (الدَّهْرِ) (عُسْرِ) (مَدَامَع) (هَلَاكَ النَّفْسِ) (مُنْقِصِنَ الصُّدْرِ) (نَوَائِبِ) (الدَّهْرِ) (عُسْرِ) (مَدَامَع) gibi ifadeleri kullanarak kasidenin hem lafızını hem de anlamını *muktazây-i hale* uygun bir şekilde ele almıştır. Böylece belagatin tanımını ve maksadını gözeterek gelecek nesillere harikulade bir edebî miras bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ahamed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Abdullah b. Muhsin et-Türki. Beyrut: Müassesetü'r-Risâle, 1422/2001.

Akyüz, Yakup- Mazharî, Nasseruddin "Sadi Şirazi Düşüncesinde İnsan ve Zaman". *Uluslararası İslam Medeniyetinde İnsan ve Zaman Sempozyumu Bildirileri, (Türkiye-Konya, 08-11 Ekim 2015)*. Ed. Bilal Kuşpınar. 305-318. İstanbul: Bilir Matbaacılık, 2016.

Avnî, Hamid. *el-Minhacu'l-vazifi'l-belağa*. 5 Cilt. Kahire, ts.

Beyhakî, Ahmed b. Huseyin. *el-Esmâu ve's-sıfât*. thk. Abdullah b. Muhammed, 2 Cilt. Cidde: Mektebetu's-Sevâdî, 1413/1993.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'lbn-i Kesîr, 1407/1987.

Curcanî, Yahya b. Hüsyn, *Tertibü'l-emalî el-hamisiyye li's-Şeceri*, thk. Muhammed Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.

Çetin, Kaska, "Sa'dî-i Şirazi'nin Mersiyeleri" *Bitlis İslamiyat Dergisi*, 1/1 (Haziran 2019), 45-54.

Emel, İbrahim. *el-Eseru'l-Arabî fi edeb-i Sa'di Şirazi*. Kahire: Daru'l-Kütübî'l Mısriyye, 1420/2000.

Esvâr, Musa. *Der resâ-i Bağdat, nigahi be kasâid-i Arabi Sa'di*. Tahran: Sa'di Şinasi, 1391/2012.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiya*. 10 Cilt. Kahire: Es-Seâde, 1393/1974.

Harirçî, Firuz vd., "Sa'di eş-Şirazi ve Hadiretu'l-İslam Min Hilal-i Kasidetih'r-Raiyyefi Resâ-i Bağdat" *Âfâku'l-hadâre el-İslamiyye, ekâdimiyyeel-ulum el-insaniyye ve'd-dirâsât es-sekâfiyye*, 15/1 (Bahar 1433), 41-62.

Ferahidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Mehdi Mahzumi- İbrahim Sameraî, 8 Cilt. Kahire: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.

Haşimî, Ahmed b. İbrahim. *Cevahiru'l-belağa fi'l-meani ve'l-beyan ve'l-bedi'*. thk. Yusuf es-Samilî, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.

İlyasî, Hüseyin –Fuadiyan, Muhammed Hasan, "Nigah-i Be BerhiVijegihâ ve Zarafethay-i Eşâr-i Arabi Sa'dî". *Fasıl Nâmey-i TahassusiSebk Şinasi Nazm ve Nesr-i Farsi* 8/2 (1394), 61-81.

İbn Hicce el-Hamevî, Takiyuddin Ebubekir. *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*. thk. Assam Şiyhu. 2 Cilt. Beyrut: Dar ve Mektebetu'l-Hilâl, 1424/2004.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim*. thk. Sami b. Muhammed Selame, 8 Cilt. 2. Basım, Riyad: Daru Tayyibe, 1420/1999.

İbn Mende, Muhammed b. İshak. *Fethu'l-bab fi'l-kunâve'l-elkâb*. thk. Nazar Muhammed el-Firyâbî, Riyad: Mektebetu'l-Kevser, 1416/1996.

İbn Manzur, Muhammed b. Makrrem. *Lisanü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr's-Sadr, 3. Basım, 1414/1993.

- Kalkaşandî, Ahmed b. Ali. *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kemalcu, Mustafa-Zari İlham, "Tahlil-i Belaği Eşâr-i Sa'di Ba Nigâh Be Teşbih". *Pejuhiş namey-i nakd-i edebi ve belağat* 2/1 (1392),77-95.
- Kaimî, Hüsyin, "Çigunegi Huzur-i Âyât-i Kur'anî Der Eşâr-i Arabî Sa'di Şirazi". *Fasıl namey-i tahassusi sebk şinasi nazım ve nesr-i farsî* 6/2 (Yaz 1392), 261-243.
- Kerim Delal, Haşim-Halef Mahmud Yasin, "Mersiyetu Sa'di eş-Şirazi li medinet-i Bağdat". *Mecelletu külliyyeti'l-Âdâb* 97 (Eylül 2011), 343-374.
- Meşhedî, Muhammed vd., "Nekid ve Tahlil-i İstiâri Der Eşâr-i Arabî Sa'di". *Pejuhiş namey-i nekd-i edebi ve belağat* 7/1 (1397), 202-220.
- Muhendis, Kamil-Mecdi, Vehbe. *Mucemu'l-mustelehat el-Arabiyye fil'lugat-ive'l-edeb*. Beyrut: Mektebetu Lubnan, 1984.
- Esvar, Musa, "Der Resâ-i Bağdat Nigahi be Kasâid-i Arabî Sa'di". *Sa'di şinâsî* 15/1 (Bahar 1391), 167-177.
- Mazharî, Nasseruddin-Abdelbaky Aly, İmad. *Belagat, (Me'ani, Beyan, Bedî')*. Ankara: Sonçağ, 2020.
- Muhsin, Zulfikari, "Zeban Ve Tasvir Der Tabirât-ı Kur'an-i Kasâid-i Arabî Sa'di". *Fasıl namey-i ilmi pejuhişi, pejuhişhay-i edebi-Kur'an-i* 3/1 (1394), 157-175.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâki, 5 Cilt. Beyrut: Dârulhyai't-Turas el-Arabî, ts.
- Nur Muhammed- Ali Kudat. "Kıraetu'n-nakdiyyetun fi Eşâr-i Sa'di eş-Şirazi el-Arabiyye". *Mecelle el-cemîyye el-ilmîyye el-irânîyye li'l-luğati'l-Arabiyyet-i ve âdâbihâ*. 20/2 (2011), 5-25.
- Ünal, Ömer, "Sa'di Şirazi'nin Arapça Şiirleri ve Bağdat Mersiyesi". *Nüşha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/21 (Bahar 2006), 89-110.
- Öznurhan, Halim. *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Şeceri, Yahya b. Hüseyin. *Tertibu'l-emâli el-hamisiyye*. thk. Muhammed Hasan, 2 Cilt. 1. Basım, Byrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ruaynî, Ebu Câfer Ahmed b. Yusuf, *Tarazu'l-hülle ve şifau'l-gulle*, thk, Seyyid Cevheri, Mısır: Sekâfetu'l-Cemâiyye, tsz.
- Sa'dî Şirâzi, *Kasâid-i Sa'di*. thk. Muhammed Ali Furuği, Tahran: İntişarât-i Kuknus,1395.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *es-Sünen*. thk, Beşşar Avvâd Ma'ruf, 6 Cilt. Beyrut: Dârul-Garb el-İslami, 1998.
- Zulfikarî, Muhsin "Zeban ve Tasvir Der Tabirât-ı Kur'an-î Kasâid-i Arabî Sa'di". *Fasıl namey-i ilmi pejuhişi, pejuhişhay-i edebi-Kur'an-i* 3/1 (1394), 157-175.

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Haziran 2022, 5/2, 43-62.

Geliş Tarihi: 23.03.2022 Kabul Tarihi: 05.05.2022

Süveyd b. Sâmit'in Hayatı ve Kişiliği

Mevlüt POYRAZ

Doçent Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Associate Professor Doctor, University of Artvin Coruh Faculty of Theology

İslam Tarihi Anabilim Dalı/ Department of Islamic History

Artvin, Türkiye

mevlutpoyraz@artvin.edu.tr ORCID: 0000-0002-8832-248X

Öz

Bu çalışma, Yesrib (Medine) eşrafından olan Süveyd b. Sâmit adlı şahsın hayatını konu edinmektedir. Medine'deki iki büyük Arap kabilesinden biri olan Evs'e mensup olup kavmi içerisinde; nesebi, asâleti, kahramanlığı ve şairliği gibi meziyetlerinden ötürü "el-Kâmîl" namıyla anılan Süveyd b. Sâmit, Medine'de dünyaya gelmiş, burada yaşayıp burada öldürülmüştür. Kaynaklarda; onun Hz. Lokman'a nisbet ettiği "Emsâl-i Lokmân" adlı esere sahip olduğu, panayırlarda şiirler okuduğu, hacca ve umreye gittiği (kendi inancı çerçevesinde), henüz Medine'den herhangi bir kimsenin Hz. Peygamber'in davetiyle yüzleşmediği bir sırada, Kureyş'in göstermediği olgunluğu ve hoşgörüyü göstererek Hz. Peygamber'le (sas) görüştüğü kaydedilmiştir. Hz. Peygamber'in (sas) davetini dinlemiş, ona elindeki kitaptan hikmetli sözler okumuş, Hz. Peygamber'den (sas) de Kur'an-ı Kerîm dinleyerek onun güzelliği karşısında hayranlığını belirtmiştir. Bazı kaynaklar, onun bu sırada Müslüman olduğunu kaydetmişlerdir. Hz. Peygamber'le (sas) görüşmesinden sonra Medine'ye dönmüş ve burada vuku bulan Buâs Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir. Kavminden bazıları onun İslâm üzere öldüğünü belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Evs, Sahabî, Süveyd b. Sâmit, Şaîr, Yesrib.

The Life and Personality of Suveyd b. es-Samit

Abstract

This study discussed the life of a person named Suwaid b. al Samit, who was one of the notables of Yathrib (Medina). Suwaid b al Sâmit, who was a member of the Aws, which was one of the two great Arab tribes in Medina, known as "al-Kamil" among his tribe for his virtues such as lineage, nobility, heroism, and poetry, was born, lived and died in Medina. It is recorded that he met with the Prophet (PBUH) by showing the maturity and tolerance not shown by the Quraysh at a time when he had a work called "Emsâl-i Lokman", which he attributed to Hazrat Luqman, recited poems at fairs, went to Hajj and Umrah (within the framework of his own belief), and no one from Medina had yet faced the invitation of the Prophet. He listened to the invitation of the Prophet (PBUH), read wise words from the book in his hand, listened to the Quran from the Prophet (PBUH), and expressed his admiration for the beauty of the Quran. Some sources have recorded that he converted to Islam at that time. He returned to Medina after meeting with the Prophet (PBUH) and died in the Basus War, which took place here. Some of his tribe stated that he died as a Muslim.

Keywords: History of Islam, Aws, Companion, Suwaid b. Samit, Poet, Yathrib.

حياة سويد بن الصامت وشخصيته

الملخص

تتناول هذه الدراسة سيرة سويد بن الصامت وهو من أعيان يثرب وأحد أفراد قبيلة أوس ، إحدى أكبر قبيلتين عربيتين في المدينة المنورة ، وكانت شهرته بالكامل لنسبه العالي، وأصالته، وبطولته، وشعره. ولد سويد بن الصامت في المدينة المنورة وعاش فيها وقتل فيها. والمذكور في المصادر أنه كان صاحب كتاب "أمثال لقمان"، ومنشد القصائد في الأسواق ، والحاج والمعتمر على حسب معتقداته قبل الهجرة وفي وقت لم تكن دعوة الرسول مقبولة عند الناس ، أظهر النضج والتسامح الذي لم تظهره قريش للنبي. وقد ورد أنه التقى بالنبي صلى الله عليه وسلم، واستمع إلى دعوة النبي صلى الله عليه وسلم، وقرأ له كلمات حكيمة من الكتاب بيده، واستمع إلى القرآن عن النبي صلى الله عليه وسلم وأعرب عن إعجابه بجماله. وقد سجلت بعض المصادر أنه كان مسلماً في ذلك الوقت وعاد إلى المدينة المنورة بعد لقائه بالنبي صلى الله عليه وسلم وفقد حياته في يوم / حرب بعاث التي وقعت هنا. وذكر بعض عشيرته أنه مات على الإسلام.

الكلمات المفتاحية: تاريخ الإسلام، أوس، الصحابي، سويد بن الصامت، شاعر، يثرب.

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in (sas) davetinde ve hayatında çok önemli bir konuma sahip olan Yesrib şehri, sakinlerinin tevhit davetine icabet etmesiyle şeref kazanmış ve Hz. Peygamber'e (sas) ev sahipliği yaparak da "Medine-i Münevvere/Nurlu şehir ve Peygamber şehri," olarak anılmaya başlamıştır. Medine'ye bu değer verilmesinde hiç kuşkusuz, Hz. Peygamber'e (sas) inanıp ona ve inananlarına kapılarını ve yüreklerini açarak Yüce Allah'ın (cc) "Ensâr" sıfatıyla iltifat ettiği müminlerin varlığı sebep olmuştur.

Yesrib (Medine) şehri, Hz. Peygamber'in (sas) teşrifine kadar, iki kardeş kabilenin (Evs ve Hazrec) yüzyılı aşkın süre zarfında aralıklarla gerçekleştirdikleri kabileler arası savaşlarla anılırken, aynı zamanda kendilerine nispetle sayıları daha az olan ve Ehl-i Kitap olarak bilinen Yahudilerin bu kabileler üzerindeki etkisiyle ön plana çıkmaktaydı. Okuma yazmanın yanı sıra kitap bilgisine sahip olmaları Yahudileri elit sınıf yaparken kitap bilgisine sahip olmayan Yesribli Araplar ikinci sınıf vatandaş yahut Yahudilerin ilmüne ve tecrübesine muhtaç konumundaydılar. Kaynakların genel verilerine göre; kendilerinde bir peygamber kültürü olmayan Yesribliler, Yahudilerden "beklenen peygamberin gelmesi yakındır" ifadelerini işitmişler ve Mekke'deki Hz. Muhammed'in (sas) davetini doğru analiz ederek olumlu cevap verip İslâm ile izzet ve şerefe kavuşmuşlardı.

Pek tabii bu husus, Yesribli Araplara pahalıya mal olduktan sonra –belki de ilahi kader bu yöndeydi- gerçekleşmişti. Yani birçok kişinin ölümü ve birçok kişinin yürek acısıyla sonuçlanan "Buâs Savaşı" sonrası Yesribliler, Hz. Muhammed'in (sas) davetine icabet etmeye başlamıştı. Oysaki bu savaş öncesi davetle yüzleşen Yesribli hacı kabileleri olumlu yanıt vermiş olsalardı, Evs ve Hazrec'i birbirlerine kışkırtarak zayıflatma politikası güden Yahudilerin oyununa gelmeyecekleri gibi sonrasında görüldüğü üzere kabileler de birbirleriyle savaşmayıp, birlik olacaktı. İşte bu noktada araştırma konusu olarak belirlediğimiz Süveyd b. Sâmit'in hayatı dikkatimizi çekmektedir. Zira o, Evs kabilesine mensup olup Buâs savaşı öncesi Hz. Peygamber'in (sas) davetiyle yüzleşmişti. Yine onun gibi Evs kabilesinden İyâs ve arkadaşları da bu davetle yüzleşmişler ancak bu daveti, kabile mensupları gereği üzere algılayamamışlardı.

Buâs savaşına katılan kabilelerin kayıpları bir yana Süveyd ve İyâs'ın bu savaş sırasında İslâm üzere öldükleri –şayet doğruysa- durumu kendileri için bir bahtiyarlıktır. Çalışmamızı; bazı kaynaklarda geçtiği üzere Süveyd'in hakkındaki sahâbî, Ensâr gibi lakaplarla anılmasından hareketle Müslümanlığı, Hz. Peygamber'den dinlediği Kur'an ayetlerinin yanı sıra ne ile sorumlu olup olmadığına dair bilgi edinip edinmediği, kavmini davetle sorumlu tutup tutulmadığı, dolayısıyla kavmine döndükten sonra bu inanca dair bir paylaşımı yani daveti olup olmadığı, Buâs savaşıyla ilintisinin ne olduğu, şair ve bir kahraman olarak bu savaşı durdurmak yahut ateşlemek için bir gayret gösterip göstermediği gibi hususları merkeze alarak gerçekleştirmek istedik. Süveyd b. Sâmit yaşadığı dönemde kimdi? Ölümünden sonra kim oldu?

1. Süveyd b. Sâmit'in Nesebi:

Hz. Peygamber dönemi Yesrib'te yaşamakta olan ve Kahtâni Araplarının soyundan gelen Evs kabilesine¹ mensup Süveyd, Sâmit b. Atiyye b. Hut b. Hâbîb b. Amr b. Avf b. Mâlik b. Evs'in oğludur.

¹ Hüseyin Algül, "Evs (Benî Evs)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1995), 11: 541-542.

Süveyd'in annesi, Leylâ bt. Amr en-Neccariye olup Hz. Peygamber'in (sas) dedesi Abdülmuttalib b. Hâşim'in annesi olan Selmâ bt. Amr'ın kız kardeşidir. Dolayısıyla Süveyd, Hz. Peygamber'in (sas) dedesi Abdülmuttalib'in teyzesi oğludur.² İbn Şebbe, Sâmit'in Hâlid'in oğlu, onun da Atiyye'nin oğlu olduğunu kaydetmiştir.³ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe adlı eserinde, onun nesebini zikrederken Sâmit'in Hâlid'in oğlu olduğunu Hâlid'in ise Ukbe b. Hût'un oğlu olduğunu zikrederken onu el-Ensâri olarak da kaydetmiştir.⁴ İbnü'l-Esîr, Süveyd'i ayrıca Evs kabilesinin bir kolu olan Amr b. Avfoğullarından olarak takdim ederken⁵ Zehebî, İbn İshak'a dayandırdığı rivayete istinaden Süveyd b. Sâmit'i Amr b. Avf'ın kardeşi olarak vermiştir.⁶ Ziriklî, Süveyd'i el-Hazrecî el-Ensâri olarak takdim etmiştir.⁷ Kaynakların genelini verilerine göre; kavmi onu, çeşitli meziyetlerinden ötürü "el-Kâmil" lakabıyla çağırırır.⁸

2. Süveyd b. Sâmit'in Kavmi İçerisindeki Yeri

Şiire, cesarete ve savaşçılığa önem veren Arap toplumunda; bu özellikleri taşıyan kişilerin saygı görmesi, olması gereken bir durumdur. Kişi bu özelliklerine ilaveten bir de okuma-yazma biliyorsa onun değeri daha da artmaktaydı. Zira kaynakların verilerine göre Yesrib'teki Arap kabileleri sırf okuma yazma bilip kitap sahibi oldukları için Yahudileri yüce görüp kendi çocuklarını da bunların yanında eğitim görmeleri için yönlendirmekteydiler. Böyle bir ortamda Araplardan birinin okuma yazma bilmesi, onlar için elbette övünç kaynağı olarak görülmekteydi. Belâzürî'nin kaydına göre, Süveyd b. Sâmit, cahiliye döneminde yazı yazıp çeşitli şeyleri (kitapta bu şeyleri toplayanlar ibaresi geçmektedir) toplayanlar arasında bulunmaktaydı.⁹ Cevâd Ali, onun okuma yazma bildiğini ve "Mecelletü Lokmân, Hikmet-i Lokmân, Emsâl-i Lokmân" isimleriyle anılan ve Hz. Lokman'a nisbet edilen eserin sahibi olduğunu zikretmiştir.¹⁰ Bazı kaynaklar da onun Hz. Lokman'a nisbet edilen bir kitabı yanında bulundurduğu ve ondan başkalarına bilgiler paylaştığını zikretmişlerdir.¹¹ Dolayısıyla bu bilgiler Süveyd'in diğer özelliklerine ilaveten okuma yazma bilip değerli bir kitaba sahip olmasıyla kavmi içerisinde seçkin bir ilmi statüde bulunduğunu da göstermektedir. İşte Süveyd b. Sâmit de bu

² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb; *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*, trc. İzzet Hasan - Neşet Çağatay, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2: 85-87; Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Trc. Mehmet Keskin, 14 Cilt. (Ankara: Çağrı Yay., ts.), 3: 228-229.

³ Li Ebü'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed b. Saîb el-Kelbî (ö. 204/819 [?]); *Nesebu Maâd ve'l-Yemen el-Kebîr*, Thk.: Naci Hasan, (Beyrut: Mektebetu Nahdatu'l-Arabiyye, 1408/1988), 1: 374; Ebu Zeyd Umer b. Şebbe en-Numeyri el-Basri (ö. 262/876); *Târihu Medine*, thk.: Muhammed Şeltub, 4. Cilt (Kum: Daru'l-Fikr,1410) 1: 354-356;

⁴ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî; *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Thk. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdulmevcûd, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 2: 595-596.

⁵ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed; *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, Trc.: M. Beşir Eryarsoy - Ahmed Ağırakça (İstanbul: Bahar Yay., 1987), 2: 95.

⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *İslâm Tarihi*, trc. Muzaffer Can (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1996), 1: 403-404; Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen; *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber*, Thk. Halil Şühâde - Süheyl Zekkâr, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1421/2000), 2: 416.

⁷ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, el-A'lâm: Kamûsü terâcim li-eşheri'ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikin, 15. Baskı (Beyrut: Dârü'l-Ulûmi'l-Melâyîn, 2002), 3: 145; **Not:** Diğer kaynakların tamamı onu Evs kabilesine mensup olarak takdim etmişlerdir ki, Zirikli sehven böyle yazmış olabilir. Öte yandan onu el-Ensârî olarak takdim emiştir ki bu da hatadır. Zira onun Ensâr, Müslüman olduğu halde Mekke'den hicret eden Müslümanlara yardım eden Medinelilere verilen bir isimdir. Oysa Zirikli, onun Müslüman olduğu hakkında kesin bir bilgi vermediği gibi onun Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden önce vefat ettiğini kaydetmiştir.

⁸ İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî; *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407), 1: 557; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 95; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 145.

⁹ Ahmed b. Yahyâ el-Belazürî, *Fütûhu'l-büldân*, trc. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yay., 2013), 542.

¹⁰ Cevâd Ali; *el-Mufassal Fi Târihi'l-Arap Kable'l-İslâm*, (Dârü's-Sâki, 2001/1422), 1: 318; 15: 111,116,288,293; 16:400.

¹¹ İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; Zehebî, *İslâm Tarihi*1: 403-404; İbn Haldûn, *Târih*, 2: 416.

değere sahip bir kişi olarak toplumunda ayrıca bir saygı görmekteydi. Dolayısıyla onun bu vasıfları (şairliği, kahramanlığı, asaleti, cesareti, sabrı, şerefi ve okuma-yazma bilmesi), kavminin övgüye mazhar görüp “el-Kâmil” sıfatını ve lakabını¹² vermelerine vesile olduğu gibi onun da bu değere layık olduğu anlaşılmaktadır.

3. Hz. Lokman’a Nisbet Ettiği Eser ve Ona Yaklaşımı

Belâzûrî’nin, çeşitli şeyleri toplayanlar arasında saydığı Süveyd,¹³ Şiblî’nin ifadesine göre “Emsâl-i Lokmân” ı ele geçirmişti. Bu kitabı ise semâvi kitap zannediyordu.¹⁴ Cevâd Ali, onun okuma yazma bildiğini ve “Mecelletü Lokmân, Hikmet-i Lokmân, Emsâl-i Lokmân” isimleriyle anılan ve Hz. Lokman’a nisbet edilen eserin sahibi olduğunu zikretmiştir.¹⁵ Harman’ın İbn Hişâm’a isnad ederek kaydettiği bir rivayette; Süveyd’in elindeki bu kitabın, Hz. Lokman’a nisbet edilen ve onun hikmetini, ilmini ve mesellerini ihtiva eden “Mecelletü Lokmân” olduğudur. Yine cahiliyye Araplarınca da bilindiği zikredilen bu kitaptan, Vehb b. Münebbih’in, on bin babı aşkın bir kısmı okuduğu, daha güzelini kimsenin işitmediği bu sözleri insanların hem konuşmalarında hem yazılarında kullandıklarının belirtilmesinin de bunu teyit ettiğini kaydetmiştir.¹⁶ Ancak burada zikri geçen kitabın “Câhiliyye Araplarınca” bilindiği ifadesi dikkatimizi çekmektedir. Ya bu kitap, Süveyd’in onu bulup ondan kesitler okuyuncaya kadar, Araplarca bilinmiyordu ya da Yemen ve oradan Medine’ye göç eden Araplarca biliniyordu. Zira bu kadar şöhrete sahip bir kitabın yahut külliyyatın, panayırlarda şiir okuyan, Kâbe’nin duvarına şiirler asan¹⁷ bir toplumca yani Mekkelilerce de bilinen bir kitap olması gerekirdi. Süveyd’in Hz. Peygamber’in (sas) tevhid ve İslâm’a davetini Lokman’ın hikmetleriyle uzlaştırıp tepki vermesine mukabil, şiir ve edebiyatta zirve yapmış bir toplum olan Mekkelilerce bu hususun dile getirilmemiş olması oldukça manidardır. Şirkte ayak direyenlerin bildikleri halde dikkate almamaları –hakikatleri inkâr etme özellikleri bağlamında- bir nebze olsa anlaşılabilir ancak Hz. Peygamber’e (sas) iman edenlerin bu hususa (yani Lokman’ın hikmetlerine) dikkat çekmemiş olmaları, bu kitabın Mekkelilerce bilinmediği kanaatine götürmektedir. Süveyd’in bu bilgileri, ehli- kitap olarak bilinen Yahudilere karşı kullandığına dair rivayetlerin de olmaması, onun elindeki kitabı gizlediği, ihtiyaç duyduğu zaman kendisine müracaat ettiği hissini uyandırmaktadır.

Öte taraftan Kur’ân-ı Kerîm’de Lokman Sûresi’nde (31/12-19); Lokman’a hikmet verildiği bildirilmekte ve oğluna hitaben iman, ibadet, ahlâk ve görgü kurallarına dair öğütleri aktarılmaktadır.¹⁸ Eğer ki, Süveyd’in elindeki Lokman’a nisbet ettiği kitapta, Kur’an’da ifade edildiği üzere Lokman’ın oğluna öğütlerini içeren bilgiler de mevcuttuysa -ki olması gereken odur- o halde Süveyd, tevhid inancına dair bilgilere sahip idi. Süveyd b. Sâmit’i konu edinen rivayetlere baktığımızda; Hz. Peygamber’in (sas) Allah’a ve İslâm’a davetine karşı Süveyd’in ilk tepkisinin: “Lokman’ın hikmetleri”

¹² İbn Hişâm, *Es-Siretü’n-nebeviyye: Hz. Muhammed’in Hayatı*. 2: 85-87; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve*, Thk.: Abdurrahman Muhammed Osman (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1418.), 2: 291-292; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 15: 288; Safiyyurrahman Mubârek fûrî. *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*. trc.; Halil İbrahim Kutlay, (İstanbul: Risale Yayınları, 2016), s. 136; Mehmet Maksudoğlu, *Hz. Muhammed Aleyhisselem*, 3. Basım, (İstanbul: Salon Yayınları: 2019), 79-80; Ali Muhammed Sallâbî, *Şiyer-i Nebî*, Trc. Mustafa Kasadar- Sadullah Ergin- Şerafettin Şenaslan, (İstanbul: Ravza yayınları, 2009), I: 387.

¹³ Belâzûrî, *Fütüh*, 542.

¹⁴ Mevlânâ Şiblî Nu’mânî, *Siretü’n-Nebî-Son Peygamber Hz. Muhammed*, Trc.: Yusuf Karaca (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), s. 178.

¹⁵ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 1: 318; 15: 111,116,288,293; 16: 400.

¹⁶ Ömer Faruk Harman, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 27: 205-206. Ayrıca Hz. Lokman’ın kim olduğu ile ilgili tartışmalar için de bakınız.

¹⁷ Süleyman Tülüçü, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2005), 30: 310-312.

¹⁸ Ömer Faruk Harman, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 27: 205-206.

kitabını kast ederek “*Senin yanındaki şey, belki de benim beraberimdeki şey gibidir.*”¹⁹ ifadesi de bunu yansıtmaktadır. Onun buradaki tavrı, Hz. Peygamber'in davet ettiği şeyle Hz. Lokman'a ait olan hikmetli sözlerin aynı kaynağa dayandığı ve aynı şeyleri ifade ettiği kanaatine götürmektedir ki, henüz kendisine Kur'an ayetleri okunmadan davet edildiği şeyin bilgisine vakıf olduğu intibasını vermiştir. Süveyd b. Sâmit'in, elindeki kitabın –Lokman'ın hikmetleri- öğütlediği inanca dair hususları kabul ettiğini varsaydığımızda muvahhid/tevhid ehli olduğunu zikredebiliriz.

Dolayısıyla bu bilgiler, bizi Süveyd'in inancı hakkında farklı düşüncelere götürmektedir. Birincisi onun “muvahhid yahut Haniflerden” olduğu düşüncesidir. Diğeri ise Lokman'a nispet ettiği kitaptaki hikmetli sözleri inanç mevzuu yapmadan panayırlarda halkı eğlendirmek adına şiir kastıyla söylemesidir.

Muvahhid birisi olarak putperestliğin merkezi olan Mekke'ye hacca gittiği düşüncesi belki şüpheyle yaklaşılacak bir durum olabilir ancak Mekke'deki Hanifler de Kâbe etrafında kendi bildikleri usuller üzere putlardan sakınarak tavaflarını ve sair ibadetlerini yapmaktaydılar. Dolayısıyla bu husus onun putperestliğine delil teşkil etmez kanaatindeyiz. Harman, her ne kadar İbn Hişâm'a dayanarak onun bir müşrik olarak Hz. Peygamber'le (sas) tartıştığını zikretmiş olsa da -kaynakta bir tartışma mevzuu olmayıp diğer kaynaklarda geçen diyalog geçmektedir.²⁰ Süveyd'in müşrikliği üzerinden bir tartışma konusunu dikkate aldığımızda; onun “*senin anlattığın şeyleri biz atalarımızdan duyup ezberledik senin söylediğin şeyler onların dedikleridir veya benzerleridir*” diye bir tepkide bulunmuş olması gerekir. Oysa o, Hz. Peygamber'e (sas) kendi kavminin göstermediği hoşgörüyü ve saygıyı göstermiş, onu dinlemiş ve onun davetini idrak etmiştir. Bu husus, onun Hz. Peygamber'e iman edip etmediği mevzusuna delil olmasa bile, elindeki hikmetli sözlerin gereği lakabına (el-Kâmil) yakışır bir şekilde davrandığı gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıca Süveyd b. Sâmit'in, elindeki kitabı okuyup ondan bilgiler paylaşabilecek kadar ilim sahibi, gereği üzere yaşayacak kadar bilge bir şahsiyet olduğu da dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

4. Süveyd'in -Hac ve Umre Kastıyla Kâbe Ziyareti- Dindarlığı

Süveyd'e dair rivayetleri dikkate aldığımızda; onun hac ve umre ibadeti kastıyla Mekke'ye gittiği,²¹ dolayısıyla dini inancına değer verdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu ibadetini kavminin dini olan şirk inancı üzere mi yoksa kendinde mahfuz tevhid inancı gayesiyle mi yapmaya geldiği durumu net değildir. Zira onun elindeki kitabî bilgi ve onu yaşamına yansıttığını düşündüğümüz nedenlerle “el-Kâmil” sıfatıyla anılmasının arkasında “Lokman'ın Öğütleri”ne dayalı tevhid inancı yatabilir. Fakat tüm bunlar farazi bilgiler olarak değerlendirilmelidir. Zira onun hac ibadetini hangi maksatlarla ve hangi usullerle yaptığına dair elimizde bir veri yoktur. Süveyd'e nisbet edilen bir şiirde o, kendi nesebini Hz. İsmâil ile irtibatlandırmaktadır ki,²² eğer doğruysa bu durum onun tevhid inancına da işaret edecek bir husustur. Zira kral olarak değil Peygamber olarak bilinen Hz. İsmâil'in inancı veya konumu,

¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229.

²⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb; *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. trc. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2: 85-87.

²¹ Ahmed b. İshak b. Ca'fer (ö. 292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, Thk.: Abdülemîr Mühennâ, (Beyrut: Şirketü'l-A'lâmiyyeti li'l-matbûât, 1431/2010), Tarih, 1: 18; Beyhâki, *Delâilü'n-nübüvve*, 2: 291-292; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 95.; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2: 595-596; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn: es-Sîretü'l-Halebiyye*, thk. Dârü'l-Ma'rife (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1400), 2: 160; Safiyyurrahman, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, s. 136; Maksudoğlu, s. 79-80.

²² Ebu'l-Bekai'l-Halî, *el-Menâkıb el-Mezîdiyye fi ahbâri'l-mülûki'l-esediyye*, thk.: Muhammed Abdulkadir Harisât, Sâlih Mûsa Derâdeke, (Merkezî Zâyed Li't-Türâsi ve't-Târih, 1420/2000), 1: 68 (el-Mektebetü's-Şâmile)

onun katında değerli olmasa -putperest bir inancın hâkim olduğu beldede- onunla bağ kurarak nesebini, şerefini ve değerini ortaya koymak gibi bir yaklaşımı olmazdı kanaatindeyiz.

Süveyd, hangi inanç ve sâiklerle Mekke'ye gitmiş olursa olsun, netice itibariyle çalışmamıza konu olması, onun Mekke'de Hz. Peygamberle gerçekleştirmiş olduğu diyalogudur.

5. Hz. Peygamberle Diyalogu, Davetine Tepkisi ve İnancına Dair Değerlendirmeler

Süveyd b. Sâmî'tin Mekke'ye hacca geldiği tarihlerde Hz. Peygamber (sas) tebliğe memur kılınmış ve açıktan İslâm'a davetini gerçekleştirmekteydi. Her ne kadar kavmi onu engellemeye ve hakkında olumsuz propaganda yapmaya çalışsa da Allah Rasûlü, hac, umre yahut ticaret gayesiyle Mekke'ye gelenlere de tebliğ faaliyetinde bulunmaktaydı. İbn Kesîr'in kaydına göre; Hz. Peygamber (sas), bu davetleri esnasında, "*Araplardan isim ve şeref sahibi bir kimsenin Mekke'ye geldiğini duyunca, mutlaka yanına gider, onu Allah'a davet eder ve dini ona arz edermiş*".²³ Lakin bu husus, kaynakların verileri bağlamında -Süveyd ve İyâs ile ilgili rivayetleri dikkate aldığımızda- iki farklı dönemi kapsamaktadır. Zira Süveyd'in Buâs Savaşı (m. 617)²⁴ ve İyâs'ın hemen akabinde öldüğünü, diğer taraftan Ensâr lakabıyla anılacak olan ve Akabe görüşmesi ve biatlarıyla öne çıkan Medineli Müslümanların Buâs savaşı sonrası Hz. Peygamber'le görüşüp ona inandıkları gerçeğini göz önünde bulundurursak,²⁵ Hz. Peygamber'in Medine halkıyla tebliğ hususunda görüşmesini iki farklı dönemde müşahede etmekteyiz. Kaynaklar ve araştırma eserleri, Hz. Peygamber (sas)'in Süveyd'le görüşme bahsini, Hz. Peygamber'in Taif dönüşü sonrası (620 yılı) kabilelerle görüşme bahsinde zikretmektedirler.²⁶ Bununla birlikte Süveyd b. Sâmî'tin Yesrib'e döndükten sonra Buâs Savaşı'nda öldüğünü de kaydetmektedirler. Eğer kaynaklar, Süveyd'le gerçekleştirilen bu görüşmenin Buâs Savaşı öncesi olduğu durumuna atıfla değil de Taif dönüşü (620) gerçekleştiği vurgusuyla bunu kaydetmişlerse kendi içlerinde çelişkiye düşmüş olurlar. Zira Süveyd'in Buâs'ta öldürüldüğünü kaydetmekle birlikte, Ensâr olarak anılacak kitlenin Buâs savaşı sonrası Mekke'de taraftar edinme sürecinde Hz. Peygamber'le (sas) görüşmeleri ve ona inanmaları durumu, Süveyd'in görüşmesinin Taif dönüşü sonrası olduğu kanaatiyle kaydedilen rivayetleri nakzetedir. Ancak "*Yesribliler, Taif dönüşü sonrası görüşmelerde İslam'a girmişlerdi, daha önceki yıllarda da bazı Yesriblilerle görüşülmüştü ancak bu şekilde imanını izhar eden bir kitle olmamıştı*" anlamında akabe görüşmeleri bahsinde Süveyd'den ve İyâs'tan bahsedilmiş olması olağan bir durum olarak zikredilebilir.

Bu veriler de bizi, aslında Hz. Peygamber'in davetinin –genel olarak bilinenin aksine- bi'set'in 4. Yılından itibaren Mekke dışındaki halklarca duyulduğu ve bilindiği, ancak Mekke'nin önde gelenlerinin menfi propagandalarının sonucu, diğer kabile ve şehirlerin bekle gör politikasına girmiş olduğu gerçeğine götürmektedir.

Süveyd üzerinden davet dönemine ilişkin kısa değerlendirmemiz sonrası, konuyla ilgili rivayetleri dikkate alarak Süveyd'in Buâs Savaşı (617) öncesi Mekke'ye geldiği, Mekke dışından gelen kabileleri tevhid inancına daveti esnasında Hz. Peygamber'le (sas) görüştüğü ve rivayetlere konu olan aşğıdaki diyalogun aralarında geçmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakların ve araştırma eserlerinin genelinin verilerine göre; Allah Resûlü (sas), Mekke'ye

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229.

²⁴ Asri Çubukçu, "Buâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1992), 6: 340.

²⁵ Algül, "Evs (Benî Evs)", *DİA*, 11: 541-542.

²⁶ Maksudoğlu, s. 79-80.

dışarıdan gelen kabilelerin yanına giderek onları Allah'a ve İslâm'a davet edip kendi nefsinin ve Allah katından getirmiş olduğu hidayet ile rahmeti onlara arz etmiş. Özellikle de isim, şeref sahibi olarak tanınan kişilere -muhtemelen onların İslâm'a girişinin (asabiyetten dolayı) diğer kitleleri etkileyeceği inancıyla- ayrı bir değer verir, onlarla görüşmeler yapmaya çalışmıştır. İşte bu davet faaliyetlerinin birisinde Medine şehrinde Hac veya umre düşüncesiyle gelmiş Medinelilerce "el-Kâmil" lakabıyla anılan Süveyd b. Sâmit ile Zü'l-Mecâz çarşısında karşılaşmış²⁷ ve onu Allâh'a ve İslâm'a davet etmiştir.²⁸ Ziriklî Süveyd'in bu sırada yaşlı olduğunu kaydetmiştir.²⁹

Bu davet üzerine Allah Resûlü'nü dinleme nezaketi gösteren Süveyd b. Sâmit ile Allah Resûlü arasında şu diyalog geçmiştir.

-Süveyd, Rasûlullah'a şöyle dedi: "Senin yanındaki şey, belki de benim beraberimdeki şey gibidir."

-Allah Resûlü: "Senin yanındaki şey nedir?"

-Süveyd: "Lokman'ın hikmetidir."³⁰ Bazı eserlerde, "Mecelletü Lokmân" geçmektedir.³¹

-Allah Resûlü: "Onu bana anlat."

-Süveyd ona dair bilgileri Rasûlullah'a anlattıktan sonra Allah Resûlü şöyle dedi: "Anlattığın bu şeyler, güzel sözlerdir. Fakat benim yanımdaki şey ise bundan daha üstündür. Çünkü benim yanımdaki şey, Allah'ın bana indirdiği Kur'ân'dır. O, hidayet ve nurdur."³² Böyle dedikten sonra Allah Resûlü ona Kur'ân'ı okudu ve onu İslâm'a davet etti. Süveyd, Rasûlullah'ın yanından uzaklaşmayıp şöyle demiştir: "Doğrusu bu güzel bir sözdür." Bu konuşmadan sonra Allah Resûlü'nün yanından ayrılmış ve Medine'ye kavminin yanına gitmiştir.³³ Yukarıda zikredilen diyalogdan bahseden Zehebî'nin kaydında; Lokman'ın hikmetlerine dair bir defterin yanında olduğu, Allah Resûlü'nün ise onu göstermesini talep ettiği ve o deftere baktıktan sonra kendisinde bulunanın ondan daha değerli olduğunu belirterek Kur'an okuduğu zikredilmektedir.³⁴ Ancak bu rivayet; defterin mahiyeti, kişinin yanında taşınabilir özelliği, Allah Resulünün ona bakıp okuduğu ve değerlendirme yaptığı intibai, rivayetin farklı yorumlanarak aktarıldığına işaret etmektedir. Zira Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilgisine dair bilgiler, bu durumla çelişki arz etmektedir.

²⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, nşr. Âdil Mürşid (Amman: Dârü'l-A'lâm, 1423/2002) s. 316-317.

²⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb; *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. trc. İzzet Hasan - Neşet Çağatay, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2: 85-87; Ahmed b. Yahya el-Ma'rûf bi'l-Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk.: Muhammed Hamidullah, 13 cilt, (Ma'hadu'l -Mahtutât bi Câmîatu'd-Düveli'l-Arabiyye ma'a Dârü'l-maârif, ts.), 1: 238; Ya'kûbî, *Târih*, 1: 18; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, s. 316-317; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2: 595-596; Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnaûd - Türkî Mustafa (Beyrut: Dârü lhyâit-Türâs, 1420/2000), 16: 27-28; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 145; Nu'mânî, s. 177-178; Safiyyurrahman, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, s. 136-137; Sallâbî, I: 387; Maksudoğlu, s. 79-80.

²⁹ Safedî, *el-Vâfi*, 16: 27-28; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 145.

³⁰ Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 238; Beyhâki, *Delâilü'n-nübüvve*, 2:291-292; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Aişe Abdurrahman bt. Şatî, maa'l-Mustafa Aleyhisselam, (Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Arabi, 1392/1972), 1: 154-155. (el-Mektebetü'ş-Şâmile)

³¹ Ya'kûbî, *Târih*, 1: 18; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2: 595-596.

³² İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 238; Beyhâki, *Delâilü'n-nübüvve*, 2: 291-292; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2: 595-596; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Halebî, *es-Sîre*, 2: 160; Aişe Abdurrahman, 1: 154-155; Safiyyurrahman, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, s. 136-137; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, I: 387; Maksudoğlu, s. 79-80.

³³ Ya'kûbî, *Târih*, 1: 18; Beyhâki, *Delâilü'n-nübüvve*, 2: 291-292; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2: 595-596; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Halebî, *es-Sîre*, 2:160; Aişe Abdurrahmân, 1: 154-155; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, I: 387; İsmâil Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2004), 29: 293-297.

³⁴ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404.

Bazı kaynaklarda, diyalogdan ve onun inanıp inanmadığından bahsetmeyip Rasûlullah (sas)'ın Süveyd'in yanına gittiğini, onu İslâm'a davet edip ona Kur'an-ı Kerîm'den bölümler okuduğunu, Süveyd'in ise ondan uzaklaşmadığı,³⁵ "Rasûlullah'ın söylediklerinin güzel sözler olduğunu" belirttiği bilgileri kaydedilmiştir.³⁶ Bazı eserlerde ise, Hz. Peygamber'in Süveyd'i İslâm'a davet ettiği, onun ise Hz. Peygamber'den (sas) uzaklaşmadığı gibi cevapta vermediği ve bu hal üzere Medine'ye gittiği, Buâs savaşıdan önce öldürüldüğü kaydedilmiştir.³⁷

Şiblî, Süveyd'in "Emsâl-i Lokmân"ı Peygamberimize okuyup dinlettiğini, bunun üzerine Rasûlullah'ın (sas): "Benim yanımda ondan daha iyi bir şey var" buyurduğunu, arkasından da Kur'an-ı Kerîm'den birkaç ayet okuduğunu, Süveyd'in: "dinlediklerinin hoşuna gittiğini ve çok beğendiğini" söylediğini kaydetmiştir.³⁸

Bu diyalogda; Hz. Peygamber'in davet ettiği şeyle Süveyd'in yanındaki bilginin uyduğu, Hz. Peygamber'in (sas): "onu bana oku yahut ondan bahset dediği" ifadesinden Hz. Lokman'a nisbet edilen esere dair bilgi sahibi olmadığı, henüz Lokman suresinin de indirilmediği kanaati ortaya çıkmaktadır. Eğer Hz. Peygamber (sas), Hz. Lokman'a nisbet edilen eser hakkında bilgi sahibi olmuş olsaydı, en az Süveyd kadar davet ettiği hususla eserin içeriğinin uyduğunu fark edip onu tasdik ederek: "Evet Lokman'ın Hikmetleri'nde de belirtildiği üzere tevhide davet ediyorum" derdi. Süveyd'in söylediklerinin güzelliğini belirten Hz. Peygamber (sas), "Ben de daha güzeli var diyerek" Kur'an okumuştur. Muhtemelen Lokman sûresi indirilmemişti. Eğer indirilmiş olsaydı Hz. Peygamber (sas), sana Lokman hakkında Allah'ın indirdiklerini paylaşıyorum diyerek konu ondan açılmışken ona Lokman Suresini okurdu. Ancak ona hangi surenin okunduğu bilgisi zikredilmemektedir. Elmalılı Hamdi, Alûs'ye atıfla Mekke müşriklerinin Lokman hakkındaki soruları üzerine Lokman sûresinin nazil olduğunu kaydetmiş ancak biz, bu görüşme olayından sonra Yüce Allah'ın Hz. Lokman'a dair bilgileri, vahiyden öğrenmesi gayesiyle elçisine Lokman Sûresi'ni indirdiği zannındayız.

6. Süveyd'in İslâm'a imanına dair:

Halebî, onlardan bazılarının (Medine halkı) sözüne göre diyerek kaydettiği bilgide; onun Allah'a ve Resulüne inandığını, sonra yolculuğa çıktığını ta ki Medine'ye girdiğinde kavminin onun imanını hissettiğini belirtmiştir.³⁹ İbn Hacer, yukarıdaki zikri geçen rivayetlere değindikten sonra Süveyd'in Müslüman olduğu hususunun şüpheli olduğunu, onun Hz. Peygamber'e (sas) mümin olarak katılmadığı için sahabeden sayılmadığını kaydetmiştir.⁴⁰ İbnü'l- Esîr, onu el-Ensârî olarak takdim ederken⁴¹ muhtemelen rivayetlerdeki; "kavminden bazıları onun Müslüman olarak öldüğünü belirtmiştir"

³⁵ İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî; *ed-Dürer fih'tisâri'l-meğâzî ve's-siyer*, Nşr.: Şevki Dayf. (Kahire: Vizâretü'l-Evkâfî'l-Mısıriyye, 1386/1966) s. 70 (el-Mektebetü'ş-Şâmile); İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, s. 316-317; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; Safedî, *el-Vâfi*, 16: 27-28; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 145.

³⁶ İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2: 595-596; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 145.

³⁷ İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsî ez-Zâhirî (ö. 456/1064); *Cevâmiu's-Sîre ve Hamsu Resâili Uhrâ Li'bnî Hazm*, Thk: İhsan Abbas, (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1900), 1: 69; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, s. 316-317; İbn Haldûn, *Târih*, 2: 416; Cevâmî'ul-Kelim, *Kitâbu't-Târih*, 1: 54 (Tarih kitapları kısmı: el-Mektebetü'ş-Şâmile); Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi' - sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412) 3: 305.

³⁸ Nu'mânî, s. 178.

³⁹ Halebî, *es-Sîre*, 2: 160.

⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 3: 305.

⁴¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2: 595-596.

ifadesine istinaden Müslüman olduğu ve Medinelî olmasından dolayı da Ensâr olduğu kanaatiyle böyle takdim etmiştir. Ancak Ensâr ismi malum olduğu üzere Medine'ye hicret edenlere yardım edenler anlamında Medinelî Müslümanlar için kullanılmaktadır. Oysa Süveyd hicretten önce öldürülmüştür.

Cevâd Ali, Süveyd'in Müslüman olduğunun şüpheli olduğunu, zira onun Hz. Peygamber'e inancı üzere mukabelede bulunmadan onun yanından ayrıldığını, Yesrib'de kavmine döndükten hemen sonra "Mücezzer" tarafından öldürüldüğünü kaydetmiştir.⁴²

Maksudoğlu, atıfta bulunduğu kaynağa istinaden⁴³ söz ustası olarak zikrettiği Süveyd'in diyalog sonrası, dinlediğinin kul, yaratılmış sözü olmadığını anlayarak derhal inanıp Müslüman olduğunu⁴⁴ ve Ebû Zer'in Müslüman oluşunu da Süveyd ve İyâs'ın Medine'de İslâm'la ilgili yaydığı haberlere bağlamıştır.⁴⁵ Putlara tapmayıp bir olan Allah'a inandıkları ifade edilen Gıfar kabilesine mensup Ebû Zer'in Hz. Peygamber'in davetinin ilk yıllarında Müslüman olduğu bilgileri⁴⁶ dikkate alınırsa Süveyd'in Buâs Savaşı öncesi bu kabileyile yahut Ebû Zer ile durumu görüşmüş olması ihtimali yüksek ancak Maksudoğlu'nun belirttiği üzere bu durum hicri 11. yıl olmayıp bi'set'in ilk yılları (615-617) olması daha makuldür. Zira, Ebû Zer'in İslâm'a girişinde etkili olduğunu düşündüğü bu kişiler, daha öncede ifade edildiği üzere Buâs Savaşı (617) sırasında ve hemen akabinde öldürülmüş/ölmüş kişilerdir.

Durmuş, İbn Hişâm'ın müşrik olarak Lokman'ın hikmetlerinin Kur'an'dan üstün olduğu hususunda tartıştığı kaydının yanı sıra Zemahşerî'nin: "Süveyd b. Sâmit, Müslüman olmadan önce Resûl-i Ekrem'e kendisinde "Mecelletü Lokmân" bulunduğunu söyleyerek ondan okuduğunu, Peygamber'in de beğendiğini ve "Bu sözler güzel, ancak nezdindeki ondan daha güzeldir, o da Allah'ın hidayet ve nur kaynağı olarak indirdiği Kur'ân-ı Kerîm'dir" dediği ifadelerini de kaydetmiştir.⁴⁷ Ancak daha öncede belirttiğimiz üzere, ortada bir tartışma halinin olmadığı bilakis Süveyd'in okuduklarının Hz. Peygamber (sas) tarafından değer gördüğü durumu söz konusudur. Zemahşerî'ye atfedilen bilgi de "Müslüman olmadan önce" ibaresi geçmiştir ki, Zemahşerî, dolaylı olarak onun bu süreçten sonra Müslüman olduğu kanaatini ifade etmiştir.

Demirci, makalesinde Süveyd b. Sâmit'i, hac ibadeti için geldiği Mekke'de okuduğu şiirlerle dikkat çektiğini, Allah Resûlü'nün kendisine Kur'an okumasından hayli etkilendiğini ve Hz. Peygamber'e iman eden ilk Medinelî olarak gösterildiğini⁴⁸ kaydetmiştir. Âişe Abdurrahman, Süveyd'in Yesrib'e kavmine döndüğünde onlara Kitâb-ı Mübîn'in (muhtemelen Kur'an-ı Kerîm'i kastediyor) mucizelerinden anlatmaya başladığını ve çok geçmeden öldürüldüğünü kaydetmiştir.⁴⁹ Ancak kısa bir süre sonra halkı Müslüman olan bir toplumun, onun bu anlatılarından bahsetmiş olması gerekir. Oysa böyle bir durum, kaynaklarda rivayetlere konu olmamıştır.

⁴² Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 15: 289.

⁴³ Safiyyurrahman, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, s. 136-137.

⁴⁴ Safiyyurrahman, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, s. 136-137; Maksudoğlu, s. 79-80.

⁴⁵ Safiyyurrahman, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, s. 136-137; Maksudoğlu, s. 79-80.

⁴⁶ Abdullah Aydın, "Ebû Zer el-Gıfârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 1994), 10: 266-269.

⁴⁷ Durmuş, "Mesel", *DİA*, 29: 293-297.

⁴⁸ Abdurrahman Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", *Journal of History Studies*, Volume 9, Issue 5, December 2017, s. 113.

⁴⁹ Âişe Abdurrahman, 1: 154-155.

Süveyd'i konu edinen bazı eserlerde; kavminin, onun ölürken Müslüman olarak öldüğünü belirtmişlerdir.⁵⁰ Bu ifadeleri dikkate aldığımızda iki husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi Süveyd'in Medine'ye döndükten sonra kendisinin Müslüman olduğunu belirttiği ve duyurduğu durumu, ikincisi ise Medine halkı Müslüman olup İslâm'a dair bilgileri öğrenince, Süveyd'in de bu inanç üzere olduğunu ve ölürken şehadet kelimesiyle öldüğünü belirtmiş olmaları durumudur.

Demirci, akabe sonrası durumla mukayese yaparak, Süveyd'in Müslüman olduğunu ifade eden bilgileri kabul ederken bir kahraman ve şair olmasına rağmen, İslâm'ı Medine'de yayma hususunda herhangi bir çalışma yapmamış olmasını haklı olarak şaşkıncı bulmaktadır.⁵¹ Akabe görüşmeleri sonrası Medine'de İslâm'ın yayılış sürecini dikkate aldığımızda; Hz. Peygamber'in (sas) davetine olumlu yanıt veren Medineliler ilk Müslümanların, Süveyd'in inancına ve davetine işaret eden bir değerlendirmeleri olmadığına göre, Süveyd, İslâm'ı din olarak kabul etmiş olsa bile henüz açıklamaya izinli olmadığı yahut ta kavminin tepkisinin neler olabileceğini hesap ettiği günlerde Buâs Savaşı gelip çattı, bu nedenle bu hal üzere öldüğü düşünülebilir.

Çocukları ve akrabalarının da biz İslâm'a dair şeyleri babamızdan dinledik, onu kabul ettiğini gördük, bizim de inanmamızı salık verdiğine şahit olduk gibi ifadeleri rivayetlere konu olmadığına göre; onun, Müslüman olmuş olsa bile bunu açıklamakla an itibarıyla izinli olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu itibarla kaynaklardaki veriler bağlamında; Süveyd'in Hz. Peygamber'e hangi hikmetli sözleri okuduğu, yanlarında kimlerin olduğu, Hz. Peygamber (sas)'in ona hangi ayetleri okuduğu, Süveyd'in iman edip etmeme hususunu, Rasûlullah'a imanını izhar edip etmediği, iman etmediyse Rasûlullah'ın onu iman etmeye özellikle teşvik edip etmediği, iman ettiğini ifade ettiyse onu nelerle mükellef tuttuğu, onun halkına dönerek bu durumu ailesine ve yakınlarına anlattığı yahut nasıl anlattığı, Allah'a ve İslâm'a davet edip etmediği yahut ta bununla emrolunmayıp kendi nefsinde inandığı gibi hususların kapalı olarak kaldığını ifade edebiliriz.

7. Buâs Savaşı ve Süveyd b. Sâmit- Ölümü ve Sonraki Döneme Etkisi

Mekke'den şehrine döndükten sonra Süveyd'in faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olamadığımızı belirtmeliyiz. Ancak onun şehre dönüşünden kısa bir süre sonra Evs ve Hazrec kabilesi arasında Buâs savaşı gerçekleşmiş⁵² ve Süveyd, bu savaş başlamadan öldürülmüştür.⁵³

Buâs Savaşı: Yesribli Evs ve Hazrec kabileleri arasında yaklaşık 120 yıl boyunca aralıklarla devam eden savaşların sonuncusu olarak zikredilen ve Yesrib'e (Medine) 2 fersah uzaklıkta ve Benî Kurayza toprakları üzerinde bulunan Buâs'ta cereyan etmesinden dolayı yerin ismiyle anılan Buâs Savaşı, hicretten beş veya altı yıl önce (617) cereyan eden ve "Yevmü Buâs" diye bilinen savaş, Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine başlamış, Evslilerin zaferiyle sonuçlanmıştır.⁵⁴ Halebî, Hazreçle sözleşmeli olan adamı yani Ziyâd'ı öldürenin Evsli Süveyd b. Sâmit

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 238; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, s. 316-317; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; İbnü'l-Esîr, *Üddü'l-gâbe*, 2: 595-596; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; Safedî, *el-Vâfi*, 16: 27-28; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 3: 305; Nu'mânî, s. 178; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, I: 387.

⁵¹ Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", s.113.

⁵² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (207/823), *Hz. Peygamber'in Savaşları- Kitâbu'l-Meğâzî-*, Thk. Marsden Jones, Ter.: Musa K. Yılmaz, (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2014), 1: 352; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 238; Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2: 291-292; Halebî, *es-Sîre*, 2: 160.

⁵⁴ Çubukçu, "Buâs", *DİA*, 6: 340; Mahmut Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 52, Haziran 2017, s. 95-113; Algül, "Evs (Benî Evs)", *DİA*, 11: 541-542.

olduğunu kaydetmiştir.⁵⁵ Yani Süveyd'in öldürdüğü kişi Hazrec kabilesinden Avfoğullarının müttefiki olarak Yesrib'de yaşayan -Müslüman olup Uhud'da el-Hâris b. Süveyd tarafından öldürülen-Mücezzet'in⁵⁶ babası Ziyâd idi. Süveyd'in Ziyâd'ı hangi sebeple öldürdüğüne dair kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Neticede bu olay üzerine Hazreçliler Süveyd'i öldürmek istediler ancak kabilesi Evs, onu korudu.⁵⁷ Muhtemelen bu durum Süveyd'in Mekke'ye hac veya umre'ye gitmesinden yani Hz. Peygamber'le görüşmesinden önceydi. Zira Buâs Savaşı'nın, Süveyd'in öldürme eyleminin akabinde değil kabilesinin efendisi konumunda bulunan Süveyd'in öldürülmesinden⁵⁸ sonra başladığı kaynaklarda zikredilmektedir. Dolayısıyla Süveyd'in Mücezzet tarafından öldürülmesi⁵⁹ Ziyâd'ın intikamı olarak karşılık bulmuş ve bu duruma kayıtsız kalmayan Evs, Buâs savaşını başlatmıştı. Bu olay, Buâs savaşının sebebi olarak zikredilmiştir.⁶⁰ Bazı kaynaklar, Süveyd'in Buâs savaşından önce öldürüldüğünü⁶¹ kaydetmiştir ki, muhtemelen savaşın başlamasına neden olan hareketinden dolayı savaşın gerçekleşmesinden önce öldürülmüş olma durumunu kast etmektedirler. Süheylî ise İbn İshak'a isnad ederek kaydettiği rivayette; Süveyd b. Sâmit'in, Muâz b. Afrâ'yı Buâs savaşından önce savaş olmadığı bir zamanda ok atarak öldürdüğünü belirtmiştir.⁶² Efendioğlu, Mücezzet b. Ziyâd'ın Süveyd b. Sâmit'i öldürmesi nedeniyle Buâs savaşının çıktığını kaydetmiştir.⁶³

Süheylî'nin kaydettiği, Hazrec'e sığınan ve Evs'li Süveyd b. Sâmit tarafından öldürülenin Muâz b. Afrâ olduğu bilgisi diğer kaynaklardaki verilerle örtüşmemektedir. Son Buas savaşı öncesinde farklı zamanlarda böyle bir eylemi olduğunu varsaymış olsak bile, son Buas savaşının başlamasında etken olan hususun Mücezzet'in babasının intikamı gayesiyle Süveyd'i öldürdüğü rivayetleri daha ziyade makuldür. Buas savaşının nedeni olarak, Süveyd'in öldürme olayı ise, savaşın dolaylı sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Süveyd'in, son Mekke ziyaretinin öncesinde Hazreçle irtibatlı olan olan Ziyad'ı öldürdüğü durumudur.

⁵⁵ Halebî, *es-Sîre*, 2: 160.; Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman Ebî bekr es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405/1985), 1: 369.

⁵⁶ Mehmet Efendioğlu, "Mücezzet b. Ziyâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2006), 31: 450-451.

⁵⁷ Halebî, *es-Sîre*, 2: 160.

⁵⁸ **Süveyd'in öldürülmesi olayı:** Süveyd'in iki arkadaşıyla (Havvât b. Cübeyr, Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir veya Sehl b. Huneyf) birlikte kendilerini davet eden Hudayr el-Kâtib'e misafir olduklarını, onun yanında üç gün kaldıklarını, Süveyd'in bu sırada yaşlı olduğunu, ayrılmak istediklerinde ev sahibinin kalmalarını teklif ettiğini, sonrasında isterlerse gidebileceklerine izin verdiğini, ancak onlar ayrılmaya karar verip yola çıkmışlar. Bu sırada çok sarhoş olan Süveyd'i iki arkadaşı kaldırıp yürüdükleri sırada Beni Guseyne kabilesinin yakınına geldiklerinde Süveyd oturup bevletmeye başlamış. Onu Hazreç'ten bir adam görmüş ve oradan ayrılıp doğruca Mücezzet b. Ziyâd'a gitmiş. Ve ona taze bir ganimete ne dersin? deyince, Mücezzet, "Ne ganimeti?" diye sormuş. Hazreçli: "Süveyd.. Silahsız ve sarhoştur." Diye cevap vermiş. Mücezzet b. Ziyâd yalın kılıç çıkıp Süveyd'in yanına yönelmiş. Süveyd'i taşıyan ve silahları olmayan iki genç onu gördüklerinde geri çekilmişlerdir.

Evs ve Hazrec arasında eskiden beri devam eden düşmanlık nedeniyle iki genç hızla oradan ayrılınca yaşlı ve sarhoş olan Süveyd yerinde kalmış ve hareket edememiştir. Mücezzet b. Ziyâd Süveyd'in başında durarak: "Senin hakkında Allah bana fırsat verdi" dedi. Yaşlı adam (Süveyd) "bana ne yapmak istiyorsun?" dedi. Mücezzet, "seni öldürmek istiyorum" dedi. Süveyd, "elini yemekten çek ve aklını bir kenara koy; sonra annene döndüğün zaman, "Ben Süveyd b. Sâmit'i öldürdüm de" dedikten sonra onu öldürmüştür. (Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1: 352; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333; Halebî, *es-Sîre*, 2: 160.)

⁵⁹ Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333; Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî; 'Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer, Nşr.: Müessesetü İzzî'd-Diini, 2 cilt, (Beyrut: Müessesetü İzzuddin, 1406/1986) 1: 422. Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, 1: 369.

⁶⁰ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1: 352; Halebî, *es-Sîre*, 2: 160.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; İbn Haldûn, *Târih*, 2: 416.

⁶² Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd (Kahire: 1387- 1390/1967-1970), 3: 275.

⁶³ Efendioğlu, "Mücezzet b. Ziyâd", *DİA*, 31: 450-451.

Netice itibariyle Buas savaşının başlama nedeni; dolaylı olarak Süveyd'in Ziyad'ı öldürmesi, doğrudan başlaması ise Ziyad'ın oğlu Mücezzet'in babasının intikamını alma gayesiyle Süveyd b. Sâmit'i öldürmesi durumudur.

Neticede kaynaklar, Süveyd'in bu savaş sırasında öldürüldüğünü,⁶⁴ onu öldürenin ise Mücezzet b. Ziyâd el-Belvi⁶⁵ olduğunu kaydetmişlerdir.⁶⁶

Vakîdî, Süveyd b. Sâmit'in öldürüldüğü sırada şu şiiri okuduğunu zikretmiştir.

Kardeşlerin Cülâs ve Abdullah'a bildir mektubumu;

Ey Hâris! Onları utandırma sakın; yaşlarsan bile;

Öldür Cidâre'yi; onunla karşılaşırsan;

Bir de tanıdık tanımadık, Benî Avf kabilesini",⁶⁷

Kaynaklar, Süveyd'in bu savaş sırasında öldürüldüğünü kaydetmekle birlikte, onun kavminden bazı adamların: "Süveyd'in Müslüman olarak öldüğüne inanıyoruz" dediklerini de zikretmişlerdir.⁶⁸

Süveyd'in öldürülmesinin sonraki dönem olaylarına yansımaları:

Buâs savaşı sonrası Yesrib kabilelerine mensup heyetler, Mekke'den kendilerine müttefik arayışlarına girdikleri sırada Nübüvvetin 11. yılına (620) rastlayan hac mevsiminde⁶⁹ Akabe'de Hz. Peygamber (sas)'in davetiyle yüzleştiler. Hazrecli bazı kişilerin İslâm'ı kabul etmesiyle, Yesrib'te İslâm dininin mensupları var olmaya ve İslâm adına fiili tebliğ faaliyetleri başlamıştı. Evs kabilesine mensup bazı kişilerin de bu dini kabul edip Hz. Peygamberle görüşmeleri üzerine kabileler arasındaki savaşın bu din ile ortadan kalkabileceği inancı oluştu.⁷⁰ Demirci, Hz. Peygamber'in Medine halkına yönelik Buâs savaşı öncesinde ve sonrasında yaptığı tebliğin, sonuç açısından birbirlerinden iyi ayırt edilmesi

⁶⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Nu'mânî, s. 178; Zirikî, *el-A'lâm*, 5: 279; Sallâbi, *Siyer-i Nebi*, I: 387.

⁶⁵ **Mücezzet b. Ziyâd**: Asıl adının Abdullah olduğu, kısa boyu ve şişmanlığından dolayı "Mücezzet" lakabıyla anıldığı söylenmektedir. Belî kabilesine mensubiyeti sebebiyle Belevî nisbesiyle anıldı. Hazrec kabilesinden Avfoğulları'nın müttefiki sıfatıyla Medine'de yaşadı. İslâm'a girmeden önce iyi bir binici ve cesur bir savaşçı olarak tanınan Mücezzet, milâdî 617 yılı civarında Evs kabilesinden Süveyd b. Sâmit'i öldürmesi yüzünden Câhiliye döneminde Evs ve Hazrec kabileleri arasında 120 yıl devam eden savaşların sonuncusu olan Buâs Savaşı'nın başlamasına sebep oldu. Hicretten sonra topluca İslâm'ı kabul eden Hazrec kabilesiyle birlikte o da İslâm'ı benimsedi. Hz. Peygamber'in kendisini Âkıl b. Bükeyr ile kardeş ilân ettiği nakledilmektedir. Mücezzet b. Ziyâd Bedir Gazvesi'nde bulundu. Bu savaşta Resûl-i Ekrem, müşrikler safında yer aldığı halde Mekke'de müslümanlara faydası dokunan Ebü'l-Bahterî Âs b. Hişâm'ın öldürülmemesini emrettiği halde Mücezzet onu öldürdü. Savaşın ardından Rasûlullah bu davranışı yüzünden Mücezzet'i sorguya çekince onun Ebü'l-Bahterî'nin teslim olmadığını ve savaşmaya kalkıştığını bildirmesi üzerine affedildi. Mücezzet Uhud Gazvesi'ne de katıldı ve düşmana karşı mücadelede büyük başarı gösterdi. Fakat Buâs günü öncesinde katlettiği Süveyd b. Sâmit'in oğlu Hâris b. Süveyd çarpışmaların en şiddetli anında birlikte savaştığı Mücezzet'i arkadan hançerleyerek şehid etti. Savaştan sonra Uhud Şehitliği'ne defnedilen Mücezzet, Nu'mân b. Mâlik ve Abde b. Hashas ile aynı kabre kondu. Bu arada Mücezzet'in katili Hâris b. Süveyd'e de kısas uygulandı. Efendioğlu, "Mücezzet b. Ziyâd", *DİA*, 31: 450-451.

⁶⁶ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb. *Es-Sîretü'n-nebeviyye*: Hz. Muhammed'in Hayatı. Trc. İzzet Hasan - Neşet Çağatay, 4 Cilt. (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1: 382-383; Belâzûri, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 238; İbn Kelbî, *Nesebu Maâd*, 1: 374.

⁶⁷ Vakîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1: 353.; Belâzûri, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 331-333.

⁶⁸ Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2: 291-292; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Nu'mânî, s. 178; Sallâbi, *Siyer-i Nebi*, I: 387; Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", s.113.

⁶⁹ Not: 617 yılından itibaren Mekke'de Müslümanlara uygulanan ambargonun, Mekke'ye dışarıdan gelen kabileler diyalog kurmanın yolunu kapatmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple Buâs savaşının hemen akabinde Medine'den hac veya ticaret gayesiyle Mekke'ye gelenlerle görüşme gerçekleşmemiştir. Ta ki boykotun kalkması ve Tâif dönüşü bu görüşmelerin gerçekleşmesi mümkün olabilmiştir.

⁷⁰ Algül, "Evs (Benî Evs)", *DİA*, 11: 541-542; Çubukçu, "Buâs", *DİA*, 6: 340; Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine", 95-113.

gerektiğini, savaş öncesinde Mekke'ye gelen Evs'lilerin davete icabet etmediğini, sonrasında gelen Hazreç'lilerin ise İslâm'ı kabul ettiğine dikkat çektikten sonra iç harbin son halkası olan Buâs ile Medineliler için hayatın tahammül edilemez bir noktaya vardığını belirtmiştir.⁷¹ Böylece savaşlardan bıkan iki kardeş kabile için barış dini İslâm, birliğin, kardeşliğin ve dolayısıyla huzurun umudu ve Yesrib'lilerin dünya ve ahiretlerinin kurtuluş reçetesi olmuştu. Muhtemelen bu sebeple Hz. Aişe, "Buâs Allah'ın Rasûlullah için hazırlanmış olduğu bir gündü..." ifadesini kullanmıştır.⁷²

Ensâr'ın İslâm'ı kabulünde Süveyd'in etkisinin olduğunu belirten Şiblî'nin kanaatine de,⁷³ Demirci'nin kaydettiği: "Özellikle İslâm'ın Evs-Hazrec tarafından kabulünde Süveyd'in etkili olduğu yönündeki yorumlara rastlamak mümkündür."⁷⁴ ifadesindeki yorumlara da katılmamızın mümkün olmadığını, yukarıda çeşitli nedenlerle ileri sürdüğümüz ifadelerden ötürü belirtmek durumundayız. Süveyd'in Buâs savaşındaki öldürülmesi olayı, Medine halkının İslâm'a girmesinden sonraki süreçte tekrar gündeme gelmiştir. Müslüman olup Uhud Savaşı'nda Müslümanlarla beraber kâfirlere karşı savaşa çıkan Hâris b. Süveyd'i intikam ateşinin sarması üzerine, Müslüman olarak kendisiyle aynı safta olan Mücezzer b. Ziyâd'ı gaflet ettiği bir anda -Buâs'ta babasını öldürmesine bedel olarak- öldürdü.⁷⁵ Bazı kaynaklarda Mücezzer'i Cülâs'ın öldürdüğü zikredilmektedir.⁷⁶ Kaynaklarda, Hâris'in öldürme eyleminden sonra kâfir olarak Mekke'ye kaçtığı kaydedilmiştir.⁷⁷ Süheylî, Hz. Peygamber'in (sas), Cülâs b. Süveyd b. Sâmit'i tevbe edip kavmine dönmesi için kardeşi Hâris'e gönderdiğini, bu hususta Yüce Allah'ın "Allah imandan sonra küfre sapan bir kavmi nasıl hidayete erdirsin ..." (el-Âl-i İmrân 3/86) ayetini indirdiğini kaydetmiş ancak akabeti ile ilgili başka bir bilgi paylaşmamıştır.⁷⁸ Süheylî'nin naklettiği rivayetin benzerini nakleden el-İsfahânî, naklettiği rivayette onun tevbesinin Hz. Peygamber tarafından kabul gördüğünü kaydetmiştir.⁷⁹ El-Hâris'in, Cebrâil (as) durumu bildirmesi üzerine Allah Resûlünün emriyle Mücezzer'i öldürmesine karşılık öldürüldüğü, onun boynunu vuranın da Uveyym b. Sâide⁸⁰ veya Hz. Ömer olduğu⁸¹ zikredilmekle birlikte tevbe etmesine karşılık Allah tarafından affedildiği ile ilgili rivayetler de söz konusudur. El-Askerî, Hassân b. Sâbit'in, el-Hâris'in öldürülmesiyle ilgili Cebrâil (as) haberini içeren bir şiirini de kaydetmiştir.⁸² Şiirde Hassan b. Sâbit şunları söylemiştir:

Ey Hâris! Sen dedelerinizin bir anlık gaflet uykusuna kapıldın,

⁷¹ Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", s. 113.

⁷² Çubukçu, "Buâs", *DİA*, 6: 340; Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", s.113; Kelpetin, "İslâm Öncesi Medine", ss. 95-113.

⁷³ Nu'mânî, s. 178.

⁷⁴ Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", s. 113.

⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1: 382-383; Halife b. Hayyât (ö. 240/854-55). *Tarihu Halife b. Hayyât*, Thk.: Ekrem Ziya' el-Ömeri, Çev.: Abdulhalik Bakır, (Ankara: 2001), s. 97; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 1: 164; Süheylî, *er-Ravdu'l-ünûf*, 3: 275; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, 1: 369; Zirikî, *el-A'lâm*, 5: 279; Efendioğlu, "Mücezzer b. Ziyâd", *DİA*, 31: 450-451.

⁷⁶ İbn Kelbî, *Nesebu Maâd*, 1: 374; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 275.

⁷⁷ Halife b. Hayyat, *Târih*, s. 97; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 1: 164; İbn Abdilberr, *ed-Dürer fi İhtisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer*, s. 160; Süheylî, *er-Ravdu'l-ünûf*, 3: 275.

⁷⁸ Süheylî, *er-Ravdu'l-ünûf*, 3: 275; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnu'l-eser, 1: 278.

⁷⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, Thk.: Âdil b. Yusuf b. el-Azîzî. 7 Cilt. (Riyâd: Dâru'l-Vatân, 1419/1998), 2: 264, 777.

⁸⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1: 353; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra). *el-Evâ'il*, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed es-Seyyid el-Vekil. Kahire: Daru'l-Beşir, 1998. s. 123; İbn Abdilberr, *ed-Dürer fi İhtisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer*, s. 160; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnu'l-eser, 1: 422; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, 1: 369.

Not: Bu vakiada öldürülenin el-Hâris değil Cülâs b. Süveyd olduğunu da paylaşan kaynaklar mevcuttur.; İbn Kelbî, *Nesebu Maâd*, 1: 374; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 275

⁸¹ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnu'l-eser, 1: 278.

⁸² Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333; Askerî, *el-Evâ'il*, s. 123.

Yazık sana! Yoksa Cibrîl'in senden habersiz olduğunu mu sandın?⁸³

8. Süveyd'in Çocukları

Süveyd b. Sâmî'tin üç erkek çocuğunun olduğu zikredilmektedir. Bunların hepsinin Müslüman olduğu, Hallad b. Süveyd'in takva sahibi bir mümin olduğu, diğer iki kardeşi el-Hâris ve Cülâs hakkında münafıklık ithamları söz konusudur.⁸⁴ İbn Hacer, Süveyd'in Zeynep adında bir kızının olduğunu hanım sahâbe arasında yer aldığını kaydetmiştir.⁸⁵ Yukarıda zikredildiği üzere kaynaklarda; el-Hâris'in münafık olduğu ve zikri geçen olaya istinaden öldürüldüğü, bazı rivayetlerde tevbesinin kabul olduğu ve mümin olarak öldüğü, Cülâs b. Süveyd'in de münafıklardan olduğu, Tebük seferi sırasındaki sözlerinden ötürü açığa çıktığı, münafıklardan olduğuna işaret eden ayet sonrası hatasını itiraf edip tevbe ettiği ve tevbesinin de kabul edildiği zikredilmektedir.⁸⁶ İbn Hazm, Uhud savaşına münafıkların dâhil olmadığını delil getirerek el-Hâris'in öldürüldüğü esnada nifaktan beri olduğunu zikretmiştir.⁸⁷ Doğrusunu en iyi bilen şüphesiz Allah'tır.

9. Kendisine Nisbet Edilen Şiirlerden Kesitler

Kaynaklarda, Süveyd'e nispet edilen bazı şiirler geçmektedir. Bazı dizelerin ona ait olduğu içeriğinden anlaşılabilir ancak burada zikri geçen bazı dizelerin bizzat Süveyd'in söylediği mi yoksa Hz. Lokman'a nispet ettiği kitaptan mı okuyup söylediği bizce kapalı bir durumdur. Ancak şu şiir dizeleri içerik yönünden gerçekten dikkati çaptır.

«*Senin arkadaş bellediğin nice kişinin // Sen yokken neler söylediğini bir bilsen*

Yağ-baldir, yanındaysa söylediği // Değilse öldürücüdür sözleri

Açıkladığı hoşuna gitse de, gizlediği // Sırtını döner dönmez aldatmak istemektir seni.

Gizledikleri gözünden okunur // Bir bilsen gizlediği kini ve yan bakışlarını.

Arkamdan söz edersen hayır söyle bâri // En iyi dost, hayır söyleyip kötülemezdir, çünkü.»⁸⁸

Süved b. Sâmî'tin, öldürüldüğü sırada şu şiiri okuduğu zikredilmiştir.

“Kardeşlerin Cülâs ve Abdullah'a bildir mektubumu; Ey Hâris! Onları utandırma sakın; yaşlansan bile;

Öldür Cidâre'yi; onunla karşılaşsan; Bir de tanıdık tanımadık, Benî aof kabilesini,⁸⁹

Muhtemelen el-Hâris, bu şiire istinaden intikam hırsına kapılıp din kardeşi dediği Mücezzer'i öldürmüştü.

⁸³ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1: 353; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 577.

⁸⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *Cemheretü Ensâb el-Arab*, 2 Cilt (Beirut: Daarul-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 2: 337-338; İbn Abdilberr, *ed-Dürrer fî İhtisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer*, s. 160.

⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 7: 676.

⁸⁶ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 3: 239-241, 310,311,313; İbn Şebbe, 1: 354-356; İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahabe*, (el-Hâris) 2: 264, 777; (Cülâs) 4: 2101; Mücteba Uğur, “Cülâs b. Süveyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1993), 8: 107.

⁸⁷ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâb*, 2: 337-338.

⁸⁸ İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Uyûnü'l-ağbâr*, Thk. Münzir Muhammed Saîd Ebû Şair (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1429/2008), s. 495; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, s. 316-317; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 95; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2: 595-596; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1: 403-404; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3: 228-229; Safedî, *el-Vâfi*, 16: 27-28. Not: Şiirin ana metninin aynı olduğu ancak çeviri eserlerde çevirisinde kısmi farklılıkların olduğu görülmüştür. Biz İbnü'l-Esir'in eserinin tercümesindeki metni daha şiirsel bulduğumuz için tercih ederek buraya aldık.

⁸⁹ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1: 353; Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 331-333.

Aşağıdaki beyitte Süveyd'e nisbet edilmektedir:

"Ne verimsiz ne de ürünün bolluğundan desteklenmiş (veya korunmuş) bir ağaç vardır.

*Fakat orada ticaret ve hayır için uygun olan (hurma) ağaçları vardır."*⁹⁰

İbn Kuteybe ed-Dîneverî, hüküm verirken şefkatli olunmasına dair örnekler de Süveyd'in - yaklaşımına işaret eden- beyitlerini kaydetmiştir.

O, bir şiirinde (farklı lafızlar zikredildiği için mana itibarıyla);

"Ben, bir işin şüphesi ortadayken, Düşünen bir kişinin delilleri görmesi (nden yanayım).

*Hakkı korumadaki en güzel yol ise, Bana göre şefkatle verilen hükümdedir."*⁹¹

Süveyd'e ait olup onun hem şairliğine hem cesaretine ışık tutan beyitleri, onun yaşadığı olayla birlikte zikreden İbn Hişâm, Süveyd'in ben-i Süleymlî birisiyle alacak tartışmasına girdiğini, hakkı olan malı almak için tartıştığı kişiyi rehin tutmak istediğini, muhatabının karşı çıkması üzerine onunla kapışıp kendi yurduna götürdüğünü, alacağını aldıktan sonra bu durumu şiire döktüğünü kaydetmiştir. Aşağıdaki beyitler Süveyd'in bu olay üzerine söylediği şiirden kesitlerdir.

"Ey İbn-i Zub b. Mâlik, beni, gayıblarda helak ettiğin ve hile kurduğun biri zan etme.

Güçlülükle yıkıldığım zaman, denk olmaya döndün.

Güçlü döneni sol koltuğu üstüne vurdum.

*O yanağı alta gelmekten kurtulamadı."*⁹²

Ebû'l-Bekâ-el-Halî, eserinde İbn Sayyâd'ın "İsmâil oğullarından başka Arap bilmiyoruz" ifadesinden sonra Süveyd b. Sâmî'ten rivayet olduğu bilgisiyle aşağıdaki mısraları paylaşmıştır. Süveyd'in burada zikrettiği dedelerinin soyu Kahtan'a ulaşmaktadır. Ancak O, İbn Sayyâd'ı destekler mahiyette Hz. İsmâil ile bağlantı kurmuştur. Bu bilgiler, Kahtanîlerin de Hz. İsmail'in soyundan geldiğine işaret etmektedir.

Süveyd b. Sâmî't:

"Ben Melik Müzeykîya Amr'ın oğluyum, Ve dedem Âmir Mâüssemâ' (Gökyüzünün suyu) dır.

*Nebt İbn İsmâil'e dayanır; Suyun kaynağına kadar varırım."*⁹³

Yine nesebine işaret etmek üzere Süveyd'in şu beyti söylediği de kaydedilmiştir.

*"Amcam Simâk, oraya selameti/esenliği döndürdü... Ve Abdümenât ve el-Kemî b. Eframâ"*⁹⁴

⁹⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 13: 226.

⁹¹ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr*, s. 414; Cevâmiu'l-Kelim, *Kitâbu't-Târih*, 1: 122-123.

⁹² İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2: 85-87.

⁹³ Ebû'l-Bekâi hibetullah el-Halî, *el-Menâkıb el-Mezîdiyye fi ahbâri'l-mülûki'l-esediyye*, thk.: Muhammed Abdulkadir Harîsât, Sâlih Mûsa Derâdeke, (Merkezî Zâyed Li't-Türâsi ve't-Târih, 1420/2000), 1: 280.

⁹⁴ İbn Kelbî, *Nesebu Maâd*, 1: 386.

SONUÇ

Yesrib'te yaşayan Evs kabilesine mensup olup nesebini Hz. İsmail ile irtibatlandırmaya çalışan Süveyd b. Sâmit'in hayatına dair yaptığımız bu araştırmamızda; O'nun, Hz. Peygamber'in (sas) tevhid davetiyle yüzleşip onunla diyalog kuran Yesribli ilk zat olması, bu münasebetin -tebliğ açısından- Mekke-Medine eksenli boyutunun tespiti, şüphesiz o dönemi inceleyen araştırmacılar için önemlidir. Zira kavmi içerisinde; şerefi, cesareti, kahramanlığı ve şairliği gibi üstün özellikleri nedeniyle "*el-Kâmil*" lakabıyla şöhret birisi olmasının yanı sıra, Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğinde Mekke dışından muhatap bulması, hayatı ve kişiliğine dair bilgiler üzerinden Hz. Peygamber'e (sas) ev sahipliği yapan şehrin sakinlerinin dini, siyasi ve kültürel durumlarına dair izlenimler edinilmesi, kavminin tevhit davetine olumlu karşılık vermelerinde dolaylı katkısının olması, Süveyd'in hayatının incelenmesini değerli kılmıştır kanaatindeyiz. Bu bağlamda; Yesrib'de yaşayan Arapların içerisinde okuma yazma bilen, şiirleriyle şöhret olan daha da ötesi hikmetli sözlerin sahibi olarak takdim edilen Hz. Lokman'a ait kitabı elinde bulundurup ondan istifadesiyle ilmini ve ahlakını şekillendiren bir kişiyi tanımış olmaktadır. Zira o, birikimli kişiliğiyle, Hz. Peygamber'i dinleme nezaketi göstermedikleri gibi bilakis onu engellemek ve kötülemek adına her türlü yola başvuran kavminin propagandalarına önem vermeyip olgun kişiliğinin gereği olarak onu dinlemiş, onunla karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuş ve Hz. Peygamber'de (sas) dinlediği şeylerin güzelliğini tasdik ederek yanından ayrılmıştır.

Her ne kadar Müslüman olduğu hususu tartışmalı olsa da Süveyd'in, Hz. Peygamberle diyalogu, davet edildiği hususları kendisinde bulunan bilgilerle (Lokman'ın Hikmetleri) özdeşleştirmesi ve onunla tartışmayıp dinlediği Kur'an ayetlerinin güzelliğini tasdiki, onun daha öncesinde muvahhid/hanif bir inanca sahip olabileceğine delil olabileceği gibi, Hz. Peygamber'in çağrısına icabet ederek Yesribli ilk Müslüman olma şerefine sahip olması durumu da ihtimal dâhilindedir. Ailesini ve kabilesini İslam'a davet ettiğine dair bir bilgi edinemedik ancak bu husus, onun İslam'ı kabul etmediğine bir delil olamayacağı kanaatindeyiz. Zira o dönemde (Buâs Savaşı (615/617) öncesinde) Mekke'de Müslüman olanların dahi birçoğu bu durumu ailelerinden ve kabilelerinden gizlemektedirler. Süveyd'in de davet için uygun bir zemin buluncaya kadar bu durumu gizlemiş olabileceği, bu fırsatı bulamadan da öldürülmüş olması, muhtemel davette bulunmamasının makul bir gerekçesi olduğu kanaatine götürmüştür.

Öte yandan Süveyd'e dair bu haberlerle, Hz. Peygamber (sas)'in İslam'a açıktan davetinin daha ilk yıllarında Mekke dışından gelenlere yapıldığı, birçok engellemelere rağmen Yesriblilerce (Süveyd ve İyâs'ın heyeti) dinlenildiği, dolayısıyla İslam inancından haberdar edildikleri durumu karşımıza çıkmıştır. Bu heyettekilerin bu daveti düşünme fırsatı elde edemeden Buas savaşına dâhil oluşları, akabinde Mekke'de Müslümanlara boykotun uygulanması, Hz. Peygamber'in Taif dönüşü sonrası kendini kabilelere arzı esnasında Yesriblilerin davete icabet ettikleri durumu az da olsa tevhid davetine dair fikri alt yapının bulunduğunu göstermiştir. Her ne kadar kaynakların geneli; Yesribli Arapların, Yahudilerin 'beklenen Peygamber' den bahisleri (bir faktör olmakla birlikte) nedeniyle, Akabe davetinde Hz. Peygamber'e tabi olmaya başladıklarını kaydetmişlerse de, kanaatimizce daha önce yüzleşmiş oldukları davetin (Buâs öncesi) artık daha çok bilinir hale gelmesi, her türlü baskı ve zulme rağmen her geçen gün mensuplarının artmış olması durumu, Yesriblilerin İslam'a girişinde etkili olmuştur.

Süveyd'in öldürülmesi olayının, Medine'deki İslami dönemde istenmeyen bir olayın gerçekleşmesine sebep olduğu müşahede edilmiştir. Zira Süveyd'in oğlu Hâris, yukarıda da değinildiği üzere babasının intikamını almak adına İslam'da din kardeşi olan Mücezzer'i Uhud Savaşı (625) esnasında cezalandırma yoluna gitmiştir.

KAYNAKÇA

- Aişe Abdurrahman bt. Şatiî, *Maa'l-Mustafa Aleyhisselam*. Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Arabî, 1392/1972.
- Algül, Hüseyin; "Evs (Benî Evs)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 1995. 11: 541-542.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra). *el-Evâ'il*, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed es-Seyyid el-Vekil. Kahire: Daru'l-Beşir, 1998.
- Aydınlı, Abdullah; "Ebû Zer el-Gifârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay. 1994.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Fütûhu'l-büldân*, trc. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yay., 2013.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî; *Delâ'ilü'n-nübüvve*, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1418.
- Cevâd Ali, *el-Mufassal Fî Târihi'l-Arap Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dârü's-Sâkî, 2001/1422.
- Cevâmi'ul-Kelim, *Kitâbu't-Târih*. Tarih Kitapları Kısmı: el-Mektebetü'ş-Şamile.
- Çubukçu, Asri; "Buâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 1992.
- Demirci, Abdurrahman; "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler". *Journal of History Studies*. Volume 9, Issue 5, December 2017.
- Durmuş, İsmâil; "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yay., 2004.
- Ebu'l-Bekai'l-Halî, el-Menâkıb el-Mezîdiyye fî ahbâri'l-mülûki'l-esediyye. thk.: Muhammed Abdulkadir Harîsât, Sâlih Mûsa Derâdeke. Merkezî Zâyed Li't-Türâsi ve't-Târih, 1420/2000.
- Efendioğlu, Mehmet; "Mücezzer b. Ziyâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Halebî, Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî; *İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn: es-Sîretü'l- Halebiyye*. thk. Dârü'l-Ma'rife. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1400.
- Halife b. Hayyât; *Tarihu Halife b. Hayyât*, Thk.: Ekrem Ziya' el-Ömeri , Çev.: Abdulhalik Bakır. Ankara: 2001.
- Harman, Ömer Faruk; "Lokman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yay., 2003.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî; *el-İstâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. nşr.: Âdil Mürşid. Amman: Dârü'l-A'lâm, 1423/2002.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî; *ed-Dürer fih'tisâri'l-meğâzî ve's-siyer*, Nşr.: Şevki Dayf. Kahire: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Misriyye, 1386/1966.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. trc.: M. Beşir Eryarsoy - Ahmed Ağırakça. İstanbul: Bahar Yay., 1987.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî; *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Thk. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî; *el-İsâbe fi temyîzi' – sahâbe*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cül, 1412.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen. *Kitâbü'l- İber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber...*, Thk. Halil Şühâde - Süheyl Zekkâr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000.

İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsî ez-Zâhirî; *Cevâmius-Sire ve Hamsu Resâili Uhra Li'bni Hazm*. Thk.: İhsan Abbas. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1900.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî; *Cemheretü Ensâb el-Arab*. 2 Cilt. Beyrut: Daarü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb. *Es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. trc. İzzet Hasan - Neşet Çağatay. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. trc. Mehmet Keskin, 14 Cilt. Ankara: Çağrı Yay., ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889); *Uyûnü'l-ahbâr*, thk. Münzir Muhammed Saîd Ebû Şair. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1429/2008. (Tarih Kitapları Bölümü: el-Mektebetü'ş-Şamile).

İbn Seeyidinnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *'Uyûnü'l-eser fi fünûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, Nşr.: Müessesetü İzzi'd-Diin, 2 cilt. Beyrut: Müessesetü İzzuddin, 1406/1986.

İbn-i Şebbe, Ebu Zeyd Umer b. Şebbe en-Numeyri el-Basri (h.173-262), thk.: Muhammed Şeltuub, 4. Cilt. Kum: Daru'l-Fikr, 1410.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf b. el-Azîzî. 7 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatân, 1419/1998.

Kelpetin, Mahmut; "İslâm Öncesi Medine". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt-Sayı: 52. Haziran 2017.

Maksudoğlu, Mehmet, *Hz. Muhammed Aleyhisselem*, 3. Basım. İstanbul: Salon Yayınları: 2019.

Nu'mânî, Mevlânâ Şiblî; *Sîretü'n-Nebî-Son Peygamber Hz. Muhammed*. trc. Yusuf Karaca. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.

Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî; *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnaûd - Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.

Safiyurrahman Mubârek fûrî. *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*. trc.: Halil İbrahim Kutlay. İstanbul: Risale Yayınları, 2016.

Sallâbî, Ali Muhammed; *Siyer-i Nebî*. trc.: Mustafa Kasadar- Sadullah Ergin- Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza yayınları, 2009.

Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman Ebî bekr es-Suyûtî; *el-Hasâisu'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985.

Süheyli, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheyli; *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. Kahire: 1387- 1390/1967-1970.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî; *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407.

Tülücü, Süleyman; "Muallakât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 2005.

Uğur, Mücteba; "Cülâs b. Süveyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 1993.

Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (207/823); Hz. Peygamber'in Savaşları- *Kitâbu'l-Meğâzî*-, thk. Marsden Jones. Ter.: Musa K. Yılmaz. 3 Cilt İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2014.

Ya'kûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer, *Târihu'l-Yakûbî*. thk. Abdülemîr Mühennâ. Beyrut: Şirketü'l-A'lamiyyeti li'l-matbuât, 1431/2010.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *İslâm Tarihi*. trc. Muzaffer Can. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1996.

Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris; *el-A'lâm: Kamûsü terâcimli-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müştarikın*. 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ulûmî'l-Melâyîn, 2002.

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Kitap Değerlendirmesi / Book Review, Haziran 2022, 5/2, 63-65

Geliş Tarihi: 25.11.2021 Kabul Tarihi: 22.06.2022

Er-Reddu ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye, Zındıklara ve Cehmiyye'ye Reddiye, Ahmed Bin Hanbel,
(Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020, 134 sf.)

Refusal to the Heretics and the Jahmiyya, by Ahmed B. Hanbel (Ankara: Ankara Okulu Yayınları,
2020)

Değerlendiren / Reviewed by

Muhammet AYDIN

Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Assistant. Prof. Gumushane University, Faculty of Theology, Department History of Islamic
Sects

Gümüşhane/Türkiye

maydin@gumushane.edu.tr ORCID orcid.org 0000-0002-0099-9024

Tanıtımını yaptığımız bu çalışma, editörlüğünü Mehmet Evkuran'ın yaptığı, çeviri ve dipnot bilgilerini Yunus Öztürk'ün üstlendiği, Ahmed bin Hanbel'in kaleme aldığı er-Reddu Ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye adlı eseridir. Bu çalışma Kelâm klasikleri dizisinin ilk yapımı olarak yayımlanmıştır ve bu seri uygun bir takvimle okurların istifadesine sunulacaktır. Editöre göre bu proje temelde İslam kelâm geleneğinin doğru tanınması ve tanıtılması amacını gütmektedir. Ancak burada hayati bir noktaya dikkat edilmelidir. "Gelenek üzerine araştırmaların yoğunlaştığı her dönemde içinde yaşadığımız süreç de içinde olmak üzere, klasik metinleri doğru anlama ve yorumlama çabasının sağlam bir zeminde ve yönde ilerlemesi için metinlerin, ideolojik ve mezhebi aşırı okumalardan uzak biçimde kendi bütünlükleri ve doğrallıkları içinde anlaşılması önemlidir."¹ Bu eser, kendinden sonraki geleneğin bir başvuru ve temel dayanağı olması itibarıyla Hanbeli geleneğin kelâmî konulardaki tavırlarını harekete geçiren diyalektik metinlerin ilklerindedir.²

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım, kimlikleri hakkında belirli bir bilgi bulunmayan Zındık³ grubunun Kur'an hakkındaki bazı iddialarına, Ahmed b. Hanbel'in ifadesiyle şüphelerine, büyük

¹ Câbirî de benzer şekilde İslam düşüncesinin gelişmesi problemini *epistemolojik kopma* olgusu çerçevesinde ele almamız gerektiğini düşünmektedir. "Modern İslami rönensans projesinin geçmişle ilişkiyi koparma değil, geçmişi canlandırma temeline dayandığını bildiğimizde bu gereklilik kendisini daha güçlü bir şekilde dayatmaktadır. İslam, geçmişi tamamen reddetme ve onunla ilişkileri koparma esası üzerine dayanmamakta aksine insanları İbrahim'in dinine döndürmek amacıyla onları tashih etme temeli üzerine yapılanmaktadır." el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslam Aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi Yay., 2000, s. 51.

² Yunus Öztürk, eserin giriş kısmı, *er-Reddu Ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2020, s. 10.

³ "İslami kaynaklara göre zındıklar âlemin kідemini benimseyip Allah'ın birliğine ve ahirete inanmazlar. İslami çevrelerde söz ve davranışlarından şüphe edilen kimseye bir nevi mürted manasında zındık denilmiştir." Topaloğlu, Bekir ve Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010, 348.

oranda açıklama ve eleştiri üzerinden kurgulanmış bir içeriğe sahiptir. Burada özellikle Kur'an'da farklı surelerde yer alan bazı ayetlerin zındık grubu tarafından Kur'an'ın kendi içinde çelişkilerle dolu olduğuna yönelik iddiaları cevaplanmaktadır. İkinci kısım ise Cehm b. Safvan ve Cehmiyye'nin kelâmi problemlere yaklaşımlarına, özellikle Kur'an'ın mahlûk olduğuna, ruyetullahın mümkün olmadığına, Allah'ın her yerde olduğuna dair iddialarına, bu iddiaları için ileri sürdükleri akli ve nakli delillere yönelik kapsamlı bir eleştiridir. (Ahmed b. Hanbel, 2020, 15).

Eserin birinci kısmında zındık gruba ait toplam 22 iddia ve bunlara yönelik cevaplar yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, zındıkların iddialarını büyük oranda müteşâbih konusu ile ilişkilendirmektedir. Diğer kısımda ise Cehm ve Cehmiyye'nin eleştirildiği konu başlıklarına baktığımızda, burada da 20 iddianın ele alındığı görülmektedir. Bu iddiaların büyük bir kısmı birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olup benzer konularla ilgili görünmektedir. Bu açıdan söz konusu iddiaları Allah'ın sıfatları, Kur'an ve ahiret şeklinde üç başlık altında ele almak mümkündür.

Ahmed b. Hanbel, eserinin başında ilme ve âlimlere güçlü vurgular yapmaktadır. "İlim adamları, Allah'ın kitabı hakkında haddi aşanların tahriflerini, yalancılarn iftiralarnı ve cahillerin tevillerini çürütüp ortadan kaldırırlar. Cahil, yalancı ve haddi aşan bu insanlar bidat sancağına kenetlenip fitne çıkarmışlardır. Bunlar Allah'ın kitabı hakkında ihtilaf eden, Allah'ın kitabına muhalif ve kitap hakkındaki muhalefet konusunda ittifak halinde bulunan kişilerdir. Onlara Allah'a karşı, Allah ve Allah'ın kitabı hakkında bilgisizce konuşuyorlar. Allah'ın kelâmındaki müteşâbihler üzerinde konuşurlar ve cahil insanları kendilerine benzetmek için kandırırlar. Saptırıcıların fitnesinden Allah'a sığınırız." (Ahmed b. Hanbel, 2020, 1529). Bu alıntıda dikkatimizi çeken husus, müellifin her ne kadar ilme vurgu yapmış olsa da ilimden ne anladığının müphemliği ve delâletinin açık olmadığıdır. Nitekim tarihsel din söylemlerini analiz eden Kutlu, Ahmed b. Hanbel'i gelenekçi-muhafazakâr din söyleminin tipik temsilcilerinden biri olarak takdim eder ve bu tür söylemin temel özelliği olarak metin merkezli dini bilgi üretmekten söz eder. "Hadis taraftarlarına göre, âsârın dışında kaynağından bağımsız hakikat yoktur. Dolayısıyla bütün hakikatlerin kaynağı Kur'an ve âsâr/hadislerdir. Tarihte ve günümüzde karşılaşılan bütün problemlerin çözümü ilk dönemde yaşanan dini-kültürel tecrübeden hareketle çözümlenmelidir. İlk üç asırdaki dini-kültürel tecrübeyi zamandan, mekândan ve tarihsel ortamdan bağımsız, mutlak ve değişmeyen evrensel gerçekler olarak algılayan bu yaklaşım, İslam'ın evrenselliğini bu dini-kültürel tecrübeye indirgemıştır." (Kutlu, 2016, 56).

Eserde dikkatimizi çeken önemli bir nokta te'vil konusuna mesafeli olmakla bilinen Ahmed b. Hanbel'in te'vili yerine göre kullanmış olmasıdır. Mesela muhaliflerin önce yedinci iddiasına yer verir: "Allah '...doğunun ve batının rabbi...'⁴, '...iki doğunun ve iki batının rabbi...'⁵ ve '...doğuların ve batıların rabbi...'⁶ şeklinde buyurmuştur. Zındıklar bu ayetlerdeki doğu ve batının farklı şekilde kullanılması sebebiyle şüpheye düştüler ve 'muhkem bir kelâmda Kur'an'da bu nasıl olur? dediler." Şimdi Ahmed b. Hanbel'in bu üç ayete nasıl te'vil yaptığını görelim: " '...doğunun ve batının rabbi...' ayetine gelince bu, gecenin ve gündüzün birbirine eşit olduğu günle ilgilidir. Allah bu günün doğuşuna ve batışına yemin etmektedir. '...iki doğunun ve iki batının rabbi...' ayetine gelince bu da yılın en kısa ve en uzun günleriyle ilgilidir. Allah yılın en kısa ve en uzun günlerinin ikisinin doğuşuna ve batışına yemin etmektedir. '...doğuların ve batıların rabbi...' ayeti ise yılın bütün günlerinin doğuşları ile batışlarını ifade

⁴ Suarâ, 26/28.

⁵ Rahmân, 55/17.

⁶ Meâric, 70/40.

etmektedir.”(Ahmed b. Hanbel, 2020, 34). Görüldüğü gibi yer yer te’vil⁷ mekanizmasını yazar da kullanmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, kimi ayetlere yorum getirmeyi kendine meşru hak olarak gören yazar, katılmadığı kimi yorumlardan ötürü muhaliflerini tekfir edebilmektedir. Söz gelimi kendisine nispet edilen bir görüşe göre, Allah’a şirk koşmayan ve kibleye yönelip namaz kılan kimsenin tekfir edilemeyeceğini; diğer bir görüşe göre ise, Allah’ın sıfatları ve iman esaslarıyla ilgili konuların açıklanmasında Ehl-i sünnetten farklı yorumlar getiren bütün Ehl-i bidat fırkalarının tekfir edileceğini savunmuştur. (Koca, 2016, 34).

Sonuç olarak eser hakkında şunları söyleyebiliriz. İslam düşüncesinin önemli isimlerinden olan Ahmed b. Hanbel’in eserinin orijinal metni ve çevirisiyle okurların istifadesine sunulmuş olması gayet yararlı olmuştur. Tercüme olsa da sembol isimlerin eserlerini kendi teliflerinden okumak faydalıdır. İslam düşüncesi içerdiği tüm farklı unsurlarıyla, ekolleriyle ve yöntemleriyle oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir. Kaldı ki bir zihniyeti doğru anlayabilmek için onun çağdaşı mesabesindeki diğer ekollerin müelliflerini de okumak gerekir. Bu düşünce geleneğimizin iç diyalektiğini anlamak adına gerekli bir adımdır. Bu nedenle düşünce geleneğimizdeki farklı ekollerin eserlerinin yayımlanması isabetlidir. Bu eserin ilim, akademi, düşünce ve kültür hayatımıza katkı sağlayacak bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. er-Reddu Ale’z-Zenâdıkâ ve’l-Cehmiyye. çev. Yunus Öztürk. ed. Mehmet Evkuran. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. Dinsel Söylemin Eleştirisi. çev. Fethi Ahmet Polat. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2002.

El-Câbirî, Muhammed Âbid. Arap-İslam Aklının Oluşumu. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Koca, Ferhat. İslam Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Kutlu, Sönmez. Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

Topaloğlu, Bekir ve Çelebi, İlyas. Kelâm Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

⁷ “Te’vil zihinsel ve istinbata dayalı bir çaba olduğundan bilen öznenin, bu çabada reddedilemeyecek veya görmezden gelinemeyecek bir rolü olduğu da son derece açıktır.” Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2002, s. 114. Ebû Zeyd te’vil ile telvini ayırmaktadır. Ona göre telvin, önyargılı okuma anlamına gelmektedir.